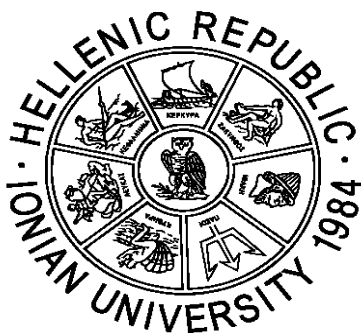

Ιόνιο Πανεπιστήμιο

Τμήμα Ξένων Γλωσσών Μετάφραση και Διερμηνεία

Master of Science, Πολιτική, Γλώσσα και Διαπολιτισμική

Εκπαίδευση

**ΣΧΕΣΗ ΒΙΑΣ ΚΑΙ ΕΞΟΥΣΙΑΣ : ΑΝΑΛΥΣΗ ΤΩΝ
ΘΕΣΕΩΝ ΤΗΣ ΧΑΝΑ ΑΡΕΝΤ ΣΤΟ ΒΙΒΛΙΟ ΤΗΣ ΠΕΡΙ
ΒΙΑΣ ΚΑΙ ΚΡΙΤΙΚΗ ΤΩΝ ΤΡΟΠΩΝ ΘΕΩΡΗΣΗΣ**

Μεταπτυχιακή φοιτήτρια: Δεσλή Κατερίνα

Επιβλέποντες καθηγητές:

Λίβας Σωτήριος

Αμάραντος Σωτήριος

Παριανού Αναστασία

Κέρκυρα 2022

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ	
ABSTRACT.....	3
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	4
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1	6
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2	14
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3	20
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4	27
Η ΕΞΟΥΣΙΑ, Η ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΚΑΙ Η ΕΞΑΙΡΕΣΗ ΣΤΗ ΜΗ ΒΙΑ	31
ΤΑ ΠΑΡΑΔΟΞΑ ΤΩΝ ΟΡΙΣΜΩΝ ΤΗΣ ΆΡΕΤΗΣ	34
ΟΙ ΕΝΝΟΙΕΣ ΤΗΣ ΆΡΕΤΗΣ ΣΤΗΝ ΠΡΑΞΗ	37
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ.....	39
ΠΗΓΕΣ.....	41
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΑ	43

ABSTRACT

Η Χάνα Άρεντ ήταν μια από τις κορυφαίες πολιτικούς θεωρητικούς του εικοστού αιώνα που μάχονταν με τον ρόλο της βίας στη δημόσια ζωή. Ωστόσο, είναι αξιοσημείωτο, παρά το γεγονός ότι ήταν ίσως το πιο πιεστικό ζήτημα της εποχής της, αυτό το θέμα σπάνια έχει διερευνηθεί. Στο *Περί Βίας* εμβαθύνει την κατανόησή μας για την αντίληψη της Άρεντ για το ρόλο της βίας, προσφέροντας μια κριτική ανάγνωση του έργου της και χρησιμοποιώντας το ως πρόκληση για να σκεφτούμε πώς θα μπορούσαμε να εμπλακούμε με τις σύγχρονες ιδέες.

Η Άρεντ γενικά πιστεύεται ότι αποκλείει τις πράξεις βίας από το «πολιτικό», με βάση την υποτιθέμενη εξιδανίκευση της αρχαίας δημοκρατικής πολιτικής. Ο Ashcroft υποστηρίζει ότι η Άρεντ έχει παρεξηγηθεί ευρέως τόσο από τους κριτικούς όσο και από τους υποστηρικτές σχετικά με αυτό. Εξετάζοντας τη σκέψη της Άρεντ για τη βία σε βασικά παραδείγματα πολιτικής πρακτικής όπως η σύγχρονη εβραϊκή πολιτική οι γαλλικές και αμερικανικές επαναστάσεις, υποστηρίζεται ότι αυτό που αντιτίθεται στην πολιτική βία λέει η Άρεντ είναι η χρήση βίας για τον καθορισμό της πολιτικής, μια ιδέα κεντρικής σημασίας για τη σύγχρονη κυριαρχία. Αυτό που επικρίνει η Άρεντ δεν είναι η βία αυτή καθαυτή, αλλά η κακή χρήση της βίας και οι παρερμηνεύσεις σχετικά με το τι είναι πολιτική.

Η Άρεντ υποστήριξε ότι η βία δεν είναι μέρος του πολιτικής γιατί είναι εργαλειακή. Η θέση της έχει δημιουργήσει ένα τεράστιο σύνολο μελετών, το μεγαλύτερο μέρος των οποίων εμπίπτει στο πλαίσιο του χάσματος ρεαλισμού-φιλελεύθερου. Λαμβάνοντας αυτές τις συζητήσεις ως σημείο εκκίνησης, αυτό το δοκίμιο ασχολείται με τη βία στο έργο της Άρεντ από μια διαφορετική οπτική γωνία. Το ενδιαφέρον της δεν έγκειται στη θεωρία της Άρεντ για τη βία στον κόσμο, αλλά στη λειτουργία που επιτελούσε η βία στο έργο της, δηλαδή στον συστατικό ρόλο της βίας στη σκέψη της. Υποστηρίζει ότι η έννοια της βίας επέτρεψε στην Άρεντ να κάνει σημαντικές διακρίσεις που χρησιμεύουν για να καταλύσουν τις κατηγορίες που αποτελούν την πολιτική της φιλοσοφία και, ειδικότερα, τις κατηγορίες του δημόσιου και του ιδιωτικού. Πιο συγκεκριμένα, υποστηρίζει ότι η έννοια της βίας στο έργο της Άρεντ είναι το *a priori* υπόβαθρο πάνω στο οποίο θα πρέπει να οριστούν τόσο το δημόσιο όσο και το ιδιωτικό πεδίο. Σε αυτή τη διπλωματική θα εξεταστούν οι βασικές θέσεις του βιβλίου της Άρεντ, *Περί Βίας*, καθώς και σύντομες αναλύσεις των θεωρημάτων της Άρεντ και τα αντίστοιχα παράδοξα.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Το βιβλίο της Άρεντ *Περί Βίας* είναι μια έρευνα για τη φύση, τους λόγους και την έκταση της βίας από τη δεκαετία του 1950 μέχρι σήμερα. Η Άρεντ δίνει επίσης μια ανάλυση της σχέσης που υπάρχει μεταξύ του πολέμου, της πολιτικής, της βίας και της εξουσίας.

Στο βιβλίο της, η Άρεντ προβάλλει μια σειρά από επιχειρήματα για να αναλύσει το ζήτημα της βίας στο δεύτερο μισό του εικοστού αιώνα. Τα γραπτά της απευθύνονταν σε δύο ακροατήρια: τις αρχές που αναζήτησαν διορθωτικά μέτρα για να αποκαταστήσουν την ηρεμία στις αμερικανικές πανεπιστημιούπολεις και τους φοιτητές που δημιουργούσαν αναταραχή σε ολόκληρη τη χώρα. Υποστήριξε ότι οι αρχές έχουν την ικανότητα να αντισταθούν στη βία εάν χρησιμοποιήσουν κατάλληλα την εξουσία που τους έχει αποδοθεί. Η συνέπεια των επιχειρημάτων του ήταν να απεικονίσει το παράλογο της λαβής της βίας από τη Νέα Αριστερά ως αυτοσκοπό ή ακόμα και ως μέσο για να πραγματοποιηθεί ένας μετασχηματισμός στη δομή της εξουσίας. Η Άρεντ καταδίκασε την αποτυχία του ακτιβισμού της Νέας Αριστεράς να κατανοήσει τον μαρξισμό και έδειξε περαιτέρω ότι βασίζουν τις ιδέες τους στην αναταραχή για μη βιώσιμους λόγους.

Το κύριο επιχείρημα της Άρεντ ήταν ότι οι θεωρίες που εξίσωναν τη βία με την εξουσία ήταν λανθασμένες. Το βιβλίο εξηγεί ότι η παλιά αντίληψη της βίας, που ενισχύθηκε από το ιουδαίο-χριστιανικό έθιμο ενός θυμωμένου Θεού, ήταν παράλογη επειδή η βία επιβάλλει κυρίως τη συμμόρφωση μέσω του σωματικού εξαναγκασμού. Η Άρεντ υποστήριξε τη θέση της υποστηρίζοντας ότι η βία είναι τις περισσότερες φορές ζωτικής σημασίας για την υπηρεσία της εξουσίας και ως τέτοια δεν μπορεί ποτέ να αποτελέσει το θεμέλιο της διακυβέρνησης. Αντιθέτως, υποστήριξε ότι η εξουσία είναι η ικανότητα μιας κοινωνικής οντότητας να ενεργεί συντονισμένα και ότι επιτρέπει στα άτομα να συνεργάζονται - είναι επομένως η ουσία και το τέλος κάθε διακυβέρνησης.

Το βιβλίο της ασχολείται με το τρέχον ιστορικό πλαίσιο στο οποίο οι πράξεις βίας συμβαίνουν σε καθημερινή βάση. Γράφοντας το βιβλίο, η Άρεντ ήθελε να εξετάσει τις πράξεις μαθητικής βίας που κατέστρεψαν διάφορα εκπαιδευτικά ιδρύματα στις Ηνωμένες Πολιτείες και σε όλο τον κόσμο στα τέλη της δεκαετίας του 1960. Αν και το βιβλίο γράφτηκε περίπου αυτή την εποχή, είναι μια αληθινή αναπαράσταση των πράξεων βίας που εξακολουθούν να είναι κοινές στη σύγχρονη κοινωνία μας. Κοινωνικά, η Άρεντ υποστηρίζει ότι όσοι δεν διαθέτουν επαρκή δύναμη, τις περισσότερες φορές προσπαθούν να ελέγξουν ή να ασκήσουν επιρροή στους άλλους χρησιμοποιώντας βία. Έτσι, η βία βοηθά τα άτομα να διαχειριστούν ή να ασκήσουν προσωρινά τη θέλησή

τους έναντι των άλλων. Οικονομικά, η Άρεντ ανησυχούσε για τη χρήση βίας για την αποκατάσταση της οικονομικής ισχύος. Ένα κράτος μπορεί να επιθυμεί να αυξήσει τη σφαίρα της οικονομικής του επιρροής χρησιμοποιώντας βίαια μέσα, εάν αισθάνεται ότι η δύναμή του μειώνεται ή έστω απειλείται.

Η βία χρησιμοποιείται γενικά στη σύγχρονη κοινωνία μας ως μέσο διατήρησης της εξουσίας. Το κείμενο προσφέρει μια εξέταση της βίαιης συμπεριφοράς με στόχο την κατανόηση των μηχανισμών που μπορούν να οδηγήσουν στη βελτίωση της ανθρώπινης κατάστασης. Στο βιβλίο, λέει, «Η βία μπορεί πάντα να καταστρέψει την εξουσία. Από την κάννη ενός όπλου αναπτύσσεται η πιο αποτελεσματική εντολή, με αποτέλεσμα την πιο στιγμιαία και τέλεια υπακοή. Αυτό που δεν μπορεί ποτέ να απομακρυνθεί από αυτό είναι η δύναμη» (Άρεντ, 53). Ως εκ τούτου, στη «διαδικασία» της ειρήνης και της επίλυσης συγκρούσεων, είναι σημαντικό να κατανοήσουμε τη διαφορά μεταξύ εξουσίας και βίας για να αποφύγουμε νέες συγκρούσεις. Επιπλέον, η Άρεντ υποστηρίζει τη θεώρηση της επίλυσης συγκρούσεων με ειρηνικά μέσα, καθώς αυτό θα εξασφαλίσει την ικανοποίηση όλων των μερών στη σύγκρουση και αποτελεί ουσιαστικό μέρος των μελετών για την ειρήνη. Επιπλέον, είναι σημαντικό να σημειωθεί ότι το βιβλίο δεν επιχειρεί να αποτρέψει τα άτομα από το να αναλάβουν δράση, αλλά προειδοποιεί ότι η χρήση βίας για την επίλυση συγκρούσεων δεν είναι τελικά ωφέλιμη.

Για να εκτιμήσει κανείς αυτό το βιβλίο, πρέπει να καταλάβει ότι η Χάνα Άρεντ σκέφτεται εδώ τη βία με πολιτικούς όρους: πόλεμος, εξέγερση, επανάσταση, κ.λπ. Ωστόσο, ορισμένα από τα σημεία της ισχύουν για ολόκληρο το φάσμα της ανθρώπινης βίας, το ότι είναι μέσο και όχι σκοπός για παράδειγμα. Αυτό παρουσιάζεται ως θέατρο για τον σκοπό που εξυπηρετεί και αυτό είναι που το κάνει τρομακτικό όταν χρησιμοποιείται σωστά. Η Άρεντ χαράζει επίσης σοφά μια γραμμή μεταξύ της σκόπιμης βίας και της συναισθηματικής βίας, κάτι που τη βοηθά να ορίσει τον όρο ως εργαλειακό. Το βιβλίο είναι, φυσικά, λίγο παλιό, 50 ετών πια γιατί πραγματεύεται κυρίως ζητήματα του Ψυχρού Πολέμου, τα οποία δεν είναι πλέον σχετικά, αλλά ταυτόχρονα τόσο επίκαιρα καθώς η βία και η εξουσία είναι ένα θέμα που απασχολεί και σήμερα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

Οι σκέψεις που ακολουθούν προκλήθηκαν από γεγονότα και συζητήσεις των τελευταίων χρόνων όπως τα βλέπουμε πάνω στο φόντο του 20ου αιώνα, ο οποίος πράγματι υπήρξε όπως ο Λένιν είχε προβλέψει, αιώνας πολέμων και επαναστάσεων, δηλαδή ένα χρονικό διάστημα γεμάτος βία. Βέβαια υπάρχουν και άλλα στοιχεία που σύμφωνα με την Άρεντ το οποίο δεν είχε προβλεφθεί όσον αφορά τη βία. Η τεχνική εξέλιξη των μέσων επιβολής της βίας έχει φθάσει πια εκείνο το σημείο όπου κανένας πολιτικός στόχος δεν μπορεί να θεωρηθεί ότι αντιστοιχεί στο καταστροφικό δυναμικό τους ή ότι δικαιολογεί τη χρήση τους σε ένοπλες αναμετρήσεις. Ως εκ τούτου η αποτελεσματικότητα του πολέμου έχει μάλλον μειωθεί καθότι πια υπάρχει η αντίληψη πως ακόμη και αν κερδίσει κάποιος από τα δύο μέρη της σύγκρουσης, στην ουσία χάνουν και οι δύο.¹ Αυτό δεν με μοιάζει με κανένα πόλεμο από αυτούς που προηγήθηκαν. Ο στόχος πια είναι η αποδυνάμωση του εξοπλισμού του εχθρού ενώ η σημαντικότερη αποτροπή είναι η εγγύηση ειρήνης. Βέβαια αν ποτέ απαλλαγεί ο πλανήτης από αυτή την παρανοϊκή κατάσταση.

Επειδή η βία σε συνδυασμό με την δύναμη, την ισχύ και την εξουσία απαιτεί όπως έχει υποδείξει ο Ένγκελς, εργαλεία επιβολής.² Ήτοι η τεχνολογική επανάσταση και η κατασκευή εργαλείων επιβολής του πολέμου ήταν, είναι και θα είναι υψίστης σημασίας. Η κατηγορία μέσου σκοπού που πρωταρχικό στοιχείο έχει ότι ο σκοπός σχεδόν συντρίβεται από τα μέσα είναι ακριβώς και η ουσία μιας βίαιης πράξης. Επειδή το τελικό προϊόν της «βιομηχανικής» παραγωγής δεν μπορεί κανείς να το προβλέψει με ακρίβεια, τα μέσα που χρησιμοποιούνται για την επίτευξη στόχων είναι μάλλον πιο μεγάλης σημασίας για το μελλοντικό κόσμο από τον επιδιωκόμενο στόχο.

Επιπλέον, εκτός από το ότι οι συνέπειες των πεπραγμένων του ανθρώπου, στη βία ενυπάρχει ένα ακόμη στοιχείο – ο παράγοντας της τύχης, κακής ή καλής. Ίσως πουθενά αλλού δεν παίζει τόσο σημαντικό ρόλο ο παράγοντας αυτός όσο στο πεδίο της μάχης. Ο παράγοντας αυτός είναι ακόμη ανέφικτο να υπολογιστεί ή να προβλεφθεί με θεωρίες παιγνίων, σενάρια ή θεωρίες συνωμοσίας. Δυστυχώς δεν υπάρχει κανένα ίχνος βεβαιότητας σε ο, τι έχει να κάνει με ένα βίαιο περιβάλλον, ούτε καν η αμοιβαία θανάτωση των δύο αντιπάλων. Το ίδιο το γεγονός ότι αυτοί που ασχολούνται με την τελειοποίηση των μέσων καταστροφής έχουν τελικά φθάσει σε τέτοιο επίπεδο τεχνικής ανάπτυξης ώστε ο σκοπός τους, δηλαδή ο πόλεμος, να κοντεύει να εξαφανιστεί εντελώς χάρη στα μέσα που έχουν στην διάθεση τους, μοιάζει με ειρωνική

¹ Harvey Wheeler, "The Strategic Calculators", στο Nigel Calder, *Unless Peace Comes*, New York, 1968, σ. 109

² Herm Eugen Diihrings *Uwaking der Wissenschaft* (1878), Μέρος II, Κεφάλαιο 3.

υπόμνηση αυτής της τα πάντα πληρούσης αβεβαιότητας που συναντάμε μόλις πλησιάσουμε στο βασίλειο της βίας. Ο κύριος λόγος που ο πόλεμος είναι ακόμη ανάμεσα μας δεν είναι ούτε κάποια κρυφή επιθυμία θανάτου του ανθρωπίνου είδους ούτε οι σοβαροί κοινωνικοί και οικονομικοί κίνδυνοι που εγκυμονεί ο αφοπλισμός.³ Πρόκειται για το απλό γεγονός ότι δεν έχει ακόμη εμφανιστεί στην πολιτική σκηνή υποκατάστατο αυτού του ύστατου κριτή των διεθνών σχέσεων. Δεν είχε δίκιο ο Χόμπς όταν έλεγε «Συμφωνίες χωρίς ξίφος δεν είναι παρά λόγια»; Το σύμφωνο πρέπει να αναγνωρίζει εξουσία σ' ένα άνθρωπο ή σε μια συνέλευση, εφ' όσον αλλιώς δεν μπορεί να επιβληθεί.⁴

Ούτε είναι πιθανό να εμφανιστεί υποκατάστατο όσο η εθνική ανεξαρτησία, δηλαδή η μη υποταγή σε ξένη κυριαρχία, δηλαδή την απαίτηση για ανεξέλεγκτη και απεριόριστη εξουσία στην εξωτερική πολιτική. Ο πόλεμος κατά την Άρεντ παραμένει πάντα *ultima ratio*, η γνωστή συνέχιση της πολιτικής με βίαια μέσα, για την εξωτερική πολιτική των υπανάπτυκτων χωρών, αλλά αυτό δεν αποτελεί επιχείρημα που αναιρεί του ότι είναι κάτι το απαρχαιωμένο και το γεγονός ότι μόνο μικρές χώρες χωρίς πυρηνικά και βιολογικά όπλα εμπλέκονται σε πολέμους, δεν αρκεί για να μας παρηγορήσει. Αποτελεί οριακά κοινό μυστικό ότι το περίφημο τυχαίο συμβάν είναι πολύ πιθανό να προκύψει από μέρη του κόσμου όπου θεωρείται ότι ισχύει ακόμη η παλαιά ρήση «δεν υπάρχει άλλη λύση εκτός από τη νίκη».

Υπό τέτοιες συνθήκες, λίγα πράγματα είναι πιο απειλητικά από το σταθερά ενισχυόμενο τις τελευταίες δεκαετίες γόητρο των επιστημονικά σκεπτόμενων τεχνοκρατών που μετέχουν σε κυβερνητικές επιτροπές. Το πρόβλημα δεν είναι πως πρόκειται για άτομα αρκετά ψύχραιμα ώστε «να σκεφτούν το αδιανόητο» αλλά ότι δεν σκέπτονται. Αντί να επιδίδονται σε αυτή τη παλιομοδίτικη μη αλγοριθμική δραστηριότητα, κάνουν υπολογισμούς για τις συνέπειες ορισμένων υποθετικών καταστάσεων χωρίς όμως να είναι σε θέση να ελέγξουν τι σχέση έχουν οι υποθέσεις τους με αυτά που πραγματικά συμβαίνουν. Η Άρεντ λέει πως το λάθος αυτών των κατασκευών μελλοντικών συμβάντων είναι πάντα το ίδιο : αυτό που αρχικά αποτελεί υπόθεση μετατρέπεται συνήθως μετά από μερικές παραγράφους σε γεγονός που γεννά αλυσίδα ολόκληρη

³ Στο Report from Iron Mountain, New York, 1967, η σάτιρα για τον τρόπο σκέψης της Rand Corporation και άλλων δεξαμενών σκέψης που ρίχνουν «φοβισμένη ματιά πάνω από το χέιλος της ειρήνης» είναι ίσως κοντύτερα στην πραγματικότητα από τις περισσότερες σοβαρές μελέτες. Το βασικό επιχείρημα του έργου θα σοκάρει μόνο αυτούς που έχουν ξεχάσει σε ποιο βαθμό η κρίση ανεργίας της Μεγάλης Ύφεσης αντιμετωπίστηκε τελικά με την έκρηξη του Δεύτερου Παγκοσμίου Πολέμου, ή αυτούς που βολικά παραγνωρίζουν ή και επιχειρηματολογούν ενάντια στην έκταση της σημερινής λανθάνουσας ανεργίας που κρύβεται πίσω από διάφορες μορφές προστασίας θέσεων εργασίας.

⁴ Χόμπς, Λεβιάθαν, τομ. Α', μετάφρ. Γρηγόρης Πασχαλίδης - Αιμίλιος Μεταξόπουλος, εκδ. Γνώση, Αθήνα, 1989 σελ. 210.

παρόμοιων μη γεγονότων με αποτέλεσμα να ξεχνιέται ο καθαρά υποθετικός χαρακτήρας του εγχειρήματος. Είναι σαφές πως δεν έχουμε να κάνουμε με επιστήμη αλλά με ψευδο-επιστήμη, με απελπισμένη απόπειρα των κοινωνικών και συμπεριφορικών επιστημών να μιμηθούν τα επιφανειακά γνωρίσματα άλλων επιστημών, που όμως διαθέτουν σημαντικό νοητικό περιεχόμενο, σύμφωνα με τα λόγια Τσόμσκι. Και η προφανέστερη και ουσιαστικότερη αντίρρηση σε τέτοιου είδους στρατηγική θεωρία δεν είναι η περιορισμένη χρησιμότητα της, αλλά οι κίνδυνοι που αντιπροσωπεύει, γιατί μπορεί να μας κάνει να νομίσουμε πως κατανοούμε και ελέγχουμε τη ροή των γεγονότων, ενώ αυτό δεν σημαίνει, όπως σημείωσε πρόσφατα ο Richard N. Goodwin σε ανασκόπηση της σχετικής βιβλιογραφίας, η οποία διέθετε το σπάνιο χάρισμα να αναδεικνύει το ασυνείδητο χιούμορ που χαρακτηρίζει πολλές από αυτές τις πομπώδεις ψευδο-επιστημονικές θεωρίες.⁵

Τα συμβάντα, εξ ορισμού, είναι περιστατικά που διακόπτουν συνήθειες τακτικές διαδικασίες και πρακτικές, μόνο σε κόσμο όπου τίποτα σπουδαίο δεν συμβαίνει ποτέ θα μπορούσε να επαληθευτεί το όνειρο των μελλοντολόγων, λέει η Άρεντ. Οι προβλέψεις για το μέλλον δεν είναι τίποτα παραπάνω από προβολή των τωρινών αυτόματων διαδικασιών και πρακτικών, δηλαδή προβλέπουν περιστατικά που είναι πιθανό να εμφανιστούν αν οι άνθρωποι δεν δρουν και τίποτα το απροσδόκητο δεν συμβεί. Κάθε πράξη και κάθε τυχαίο γεγονός για το καλό ή για το κακό αναγκαστικά καταστρέφει τη διάταξη στο πλαίσιο της οποίας κινείται και τεκμηριώνεται η πρόβλεψη. Το να αποκαλούνται τέτοια απροσδόκητα, απρόβλεπτα και μη προβλέψιμα περιστατικά «τυχαία συμβάντα», είναι το παλαιότερο κόλπο του επαγγέλματος, που βοηθά αναμφίβολα στο συμμάζεμα της θεωρίας αλλά της κοστίζει την όλο και μεγαλύτερη απόσταση από την πραγματικότητα. Ο κίνδυνος αυτών των θεωριών δεν είναι μόνο η ευλογοφάνεια επειδή τεκμηριώνονται σε πραγματικά ορατές παρούσες τάσεις, αλλά ότι λόγω της εσωτερικής τους συνέπειας, έχουν υπνωτικές επιπτώσεις: αποκοιμίζουν την κοινή λογική μας, τον κοινό νου, που δεν είναι τίποτα άλλο από το νοητικό μας όργανο που επιτρέπει να αντιλαμβανόμαστε, να κατανοούμε και να αντιμετωπίζουμε την πραγματικότητα και τα γεγονότα.

Κανείς από όσους στοχάζονται πάνω στην ιστορία και την πολιτική δεν μπορεί να αγνοήσει τον τρομερό ρόλο που πάντα έπαιζε η βία στις ανθρώπινες υποθέσεις λέει η Άρεντ και εκ πρώτης όψεως εκπλήσσει το ότι η βία τόσο

⁵ Noam Chomsky, *American Power and the New Mandarins*, New York, 1969. Richard N. Goodwin, «The unthinkable and Unanalyzable», *The New Yorker*, 17 Φεβρουαρίου 1968.

σπάνια αποτέλεσε αντικείμενο ιδιαίτερης μελέτης.⁶ Αυτό δείχνει σε ποιο βαθμό η βία και η αυθαιρεσία που τη χαρακτηρίζει θεωρήθηκαν δεδομένες και για τούτο παραμελήθηκαν: κανείς δεν θέτει ερωτήματα και δεν εξετάζει αυτά που είναι προφανή σε όλους. Αυτοί που δεν βλέπουν παρά μόνο βία στις ανθρώπινες υποθέσεις, πεπεισμένοι ότι ήταν «πάντοτε τυχαίες, μη σοβαρές, μη ακριβείς» ή ότι ο Θεός ήταν πάντα με το πλευρό των μεγαλύτερων στρατών ή την ιστορία. Όσοι έψαχναν να ανακαλύψουν κάποιο είδος νοήματος στα πεπραγμένα του παρελθόντος, ήταν σχεδόν υποχρεωμένοι να αντιμετωπίσουν τη βία σαν περιθωριακό φαινόμενο. Είτε πρόκειται για τον Κλαούζεβιτς που αποκαλεί τον πόλεμο «συνέχιση της πολιτικής με άλλα μέσα» είτε για τον Ένγκελς που ορίζει τη βία ως επιταχυντή της οικονομικής εξέλιξης,⁷ η έμφαση βρίσκεται στην πολιτική ή την οικονομική συνέχεια, στη συνέχεια δηλαδή διαδικασιών που είχαν καθοριστεί από όσα προηγήθηκαν της βίαιης δράσης. Έτσι, κάποιοι μελετητές των διεθνών σχέσεων υποστήριζαν ως πρόσφατα ότι «ήταν αξίωμα ότι στρατιωτική λύση που βρίσκεται σε αντίθεση με τις βαθύτερες πολιτισμικές ρίζες της εθνικής ισχύος δεν μπορούσε να είναι σταθερή» ή ότι με τα λόγια του Ένγκελς, «αν η δομή της εξουσίας σε κάποια χώρα βρίσκεται σε αντίφαση με την οικονομική ανάπτυξη», αυτή που θα ηττηθεί τελικά είναι η πολιτική εξουσία παρά τα μέσα βίας που διαθέτει.⁸

Σήμερα, λέει η Άρεντ στο βιβλίο της *Περί Βίας*, όλες αυτές οι παλιές αλήθειες για τη σχέση μεταξύ πολέμου και πολιτικής ή μεταξύ βίας και εξουσίας είναι ανεφάρμοστες. Ο Δεύτερος Παγκόσμιος Πόλεμος δεν ακολουθήθηκε από ειρήνη αλλά από ψυχρό πόλεμο και την εγκαθίδρυση του στρατιωτικο-βιομηχανοεργατικού συμπλέγματος. Το να λέει κανείς ότι η «προτεραιότητα της πιθανότητας διεξαγωγής πολέμου είναι η πρωταρχική δύναμη που δομεί την κοινωνία», το να υποστηρίζει ότι «οικονομικά συστήματα, πολιτικές φιλοσοφίες και *corpora juris* εξυπηρετούν και επεκτείνουν το πολεμικό σύστημα και όχι αντιστρόφως» και να συμπεραίνει ότι ο «ίδιος ο πόλεμος είναι το βασικό κοινωνικό σύστημα, εντός του οποίου άλλοι δευτερεύοντες τρόποι κοινωνικής οργάνωσης συγκρούονται ή συνωμοτούν» - όλα αυτά ακούγονται πολύ πιο αληθοφανή από τις φόρμουλες του Ένγκελς και του Κλαούζεβιτς που έρχονται από τον 19^ο αιώνα. Πιο πειστική από αυτή την απλή αναστροφή που προτείνει ο ανώνυμος συγγραφέας του *Report from Iron Mountain* – αντί να είναι ο πόλεμος «προέκταση της διπλωματίας», ειρήνη είναι η συνέχιση του πολέμου με άλλα μέσα – είναι η πραγματική εξέλιξη των τεχνικών του πολέμου. Κατά τον Ρώσο φυσικό Ζαχάρωφ, ο θερμοπυρηνικός πόλεμος δεν

⁶ Η βιβλιογραφία για το πόλεμο και την διεξαγωγή του είναι βέβαια μεγάλη, αλλά ασχολείται με τα μέσα επιβολής της βίας και όχι με τη βία καθαυτή.

⁷ Engels, ό.π., Part II, ch.4.

⁸ Wheeler, ό.π., σ. 107. Engels, στο *ίδιο*.

μπορεί να θεωρηθεί συνέχιση της πολιτικής με άλλα μέσα. Θα ήταν μέσο οικουμενικής αυτοκτονίας».⁹

Επιπλέον, γνωρίζουμε ότι «λίγα όπλα θα μπορούσαν να σαρώσουν όλες τις άλλες πηγές εθνικής ισχύος μέσα σε λίγα λεπτά»,¹⁰ ότι επινοήθηκαν βιολογικά όπλα που επιτρέπουν «σε μικρές ομάδες ατόμων... να ανατρέπουν τη στρατηγική ισορροπία» και ότι θα είναι αρκετά φθηνά ώστε να παράγονται από «έθνη που αδυνατούν να αναπτύξουν πυρηνική δύναμη κρούσης»,¹¹ ότι «μέσα σε λίγα χρόνια» στρατιώτες-ρομπότ θα έχουν καταστήσει «εντελώς παρωχημένους τους ανθρώπους-στρατιώτες»,¹² και, τέλος, ότι στους συμβατικούς πολέμους οι φτωχές χώρες είναι πολύ λιγότερο ευάλωτες από τις μεγάλες δυνάμεις, ακριβώς επειδή είναι υπανάπτυκτες και επειδή η τεχνική ανωτερότητα μπορεί «να είναι μάλλον υποχρέωση παρά περιουσιακό στοιχείο» στους ανταρτοπόλεμους.¹³ Όλοι αυτοί οι άβολοι νεωτερισμοί αθροίζονται σε κάτι που αποτελεί απόλυτη αντιστροφή στη σχέση μεταξύ ισχύος και βίας, που προαναγγέλλει και αναστροφή στις μελλοντικές σχέσεις μεταξύ μικρών και μεγάλων δυνάμεων. Η ποσότητα βίας στη διάθεση οποιασδήποτε χώρας μπορεί σύντομα να μην αποτελεί αξιόπιστη ένδειξη της ισχύος της ούτε αξιόπιστη εγγύηση απέναντι στην απειλή καταστροφής από άλλη, σημαντικά μικρότερη και ασθενέστερη χώρα. Και αυτό θυμίζει με τρόπο δυσοίωνα παλιότερες ιδέες της πολιτικής επιστήμης, δηλαδή ότι ο πλούτος δεν αποτελεί μέτρο της ισχύος, ότι η αφθονία υλικών αγαθών μπορεί να διαβρώσει την ισχύ και την ευημερία των Δημοκρατιών – ιδέες που δεν χάνουν την αξία τους επειδή τις ξεχάσαμε, ιδιαίτερα σε καιρούς που η αλήθεια τους απέκτησε μεγαλύτερη αξιοπιστία, αφού μπορούν να εφαρμοστούν εξίσου καλά και σε ότι αφορά το οπλοστάσιο της βίας.

Μπορεί η βία να έχει γίνει αμφιλεγόμενο και αβέβαιο εργαλείο για τις διεθνείς σχέσεις αλλά εκτιμάται περισσότερο και έχει γίνει πιο ελκυστική σε ό,τι αφορά τις εσωτερικές υποθέσεις, ιδιαίτερα σε ότι αφορά το ζήτημα της επανάστασης. Η έντονη μαρξιστική ρητορική της Νέας Αριστεράς λέει η Άρεντ συμπίπτει με τη διάδοση της απολύτως μη μαρξιστικής αντίληψης που διακήρυξε ο Μάο Τσε Τούνγκ, ότι «η εξουσία βρίσκεται στην κάννη του τουφεκιού». Φυσικά, ο Μάρξ είχε επίγνωση του ρόλου της βίας στην ιστορία, αλλά θεωρούσε δευτερεύοντα αυτό τον ρόλο. Η ανάδυση της νέας κοινωνίας συνοδευόταν από βίαια ξεσπάσματα, αλλά δεν ήταν αυτά που την προκαλούσαν, τα παρομοίαζε με τις ωδίνες του τοκετού που προηγούνται αλλά βέβαια δεν προκαλούν το

⁹ A. D. Sakharov, *Progress, Coexistence and Intellectual Freedom*, New York, 1968, σ. 36.

¹⁰ Wheeler, *ό.π.*

¹¹ N. Calder, "The New Weapons", *ό.π.*, σ.239.

¹² M.W. Thring, "Robots on the March", Calder, *ό.π.*, σ. 169.

¹³ V. Dedijer, "The Poor Man's Power", στο Calder, *ό.π.*, σ. 29.

γεγονός της γέννησης. Κατά τον ίδιο τρόπο, θεωρούσε το κράτος όργανο βίας στα χέρια της άρχουσας τάξης δεν συνίσταται ούτε στηρίζεται στη βία. Καθοριζόταν από τον ρόλο που η άρχουσα τάξη έπαιζε στην κοινωνία ή, για την ακρίβεια, από τον ρόλο της στη διαδικασία παραγωγής. Συχνά έχει αμφισβητηθεί κατά πόσο η Αριστερά επηρεασμένη από τον Μαρξ απέκλεισε τη χρήση βίας ή βίαιων μέσων. Οι πολιτικές δολοφονίες, αν εξαιρεθούν μερικές πράξεις ατομικής τρομοκρατίας μικρών αναρχικών ομάδων, ήταν πρωτίστως προνόμιο της Δεξιάς, ενώ οι οργανωμένες ένοπλες εξεγέρσεις ήσαν ειδικότητα των στρατιωτικών.¹⁴

Από την άλλη μεριά, σχετικά με το θεωρητικό κομμάτι, υπήρξαν και υπάρχουν ορισμένες εξαιρέσεις. Ο Ζωρζ Σορέλ, που στις αρχές του 20^{ου} αιώνα προσπάθησε να συνδυάσει τον μαρξισμό με τη φιλοσοφία του Μπεργκσόν για τη ζωή – το αποτέλεσμα, αν αι σε πολύ κατώτερο επίπεδο ανάλυσης, μοιάζει με το σαρτρικό συνονθύλευμα υπαρξισμού και μαρξισμού. Ωστόσο το πιο βίαιο που κατέληξε να προτείνει ήταν ο μύθος της γενικής απεργίας, μορφή δράσης που σήμερα θα θεωρούσαμε ότι ανήκει στις μορφές μη βίαιης πολιτικής. Ακόμη και ο Σαρτρ λοιπόν μιλά για τις «φασιστικές φλυαρίες του Σορέλ». Αυτό δείχνει σε ποιο βαθμό ο Σαρτρ αγνοεί τη δική του βασική διαφωνία με τον Μαρξ ως προς το ζήτημα της βίας, ιδιαίτερα όταν αναφέρει ότι «αυτή η αυτοσυγκράτηση βία είναι ο ίδιος ο άνθρωπος του αναδημιουργείται», ότι μέσω της «τρελής μανίας», θα μπορέσουν «της Γης οι κολασμένοι να «γίνουν άνθρωποι». Εντωμεταξύ αυτές οι αντιλήψεις είναι ιδιαίτερες ενδιαφέρουσες καθότι η ιδέα του ανθρώπου ως αυτοδημιούργητο ον είναι βασική στη εγγελιανή – μαρξιστική διανοητική παράδοση. Βέβαια ενώ για τον Χέγκελ ο άνθρωπος αναπτύσσεται μέσω της σκέψης, για τον Μαρξ η ανάπτυξη του ανθρώπου έρχεται μέσα από την εργασία και τον μόχθο. Ωστόσο όσο και αν κάποιος ενστερνίζεται τις απόψεις αυτές για την Άρεντ είναι φανερό ότι ο άνθρωπος δεν χρωστά την ύπαρξη του στον εαυτό του, και επομένως αυτό που είναι κοινό στους Σάρτρ, Μάρξ και Χέγκελ είναι σημαντικότερο από τις ιδιαίτερες δραστηριότητες με τις οποίες αυτό το μη γεγονός θα μπορούσε να πραγματοποιηθεί, μολοντούτο, δεν μπορούμε να αρνηθούμε ότι χωρίζει χάσμα τις βασικά ειρηνικές δραστηριότητες της σκέψης και της εργασίας από όλες τις πράξεις βίας. Σκόπιμο είναι να αναφέρουμε πως η Άρεντ κάνει συχνά αναφορές στον Σαρτρ για να δείξει ότι αυτή η νέα μετατόπιση προς τη βία στη συλλογιστική των επαναστατών μπορεί να περάσει απαρατήρητη ακόμη και από έναν από τους αντιπροσωπευτικότερους

¹⁴ Η Άρεντ χαρακτηριστικά αναφέρει στο βιβλίο της *Περί Βίας*, 1^ο κεφάλαιο, πως οφείλει να πει ότι οι σκέψεις της αυτές προκύπτουν από το χειρόγραφο του Ένγκελς στον Jacob Barion, *Hegel und die marxistische Staatlehre*, Bohn, 1963.

εκπροσώπους του¹⁵ και είναι ακόμη πιο ενδιαφέρον καθότι δεν αποτελεί αφηρημένη έννοια στην ιστορία των ιδεών. Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι εδώ γίνεται λόγος για μια ιδιαίτερη λογική η οποία λέει η Άρεντ¹⁶ ότι πηγάζει από την εμπειρία και αυτή η εμπειρία ήταν εντελώς άγνωστη σε όλες τις προηγούμενες γενιές.

Συνοψίζοντας η ιδέα ότι υπάρχει κάτι που ονομάζεται πρόοδος της ανθρωπότητας συνολικά ήταν άγνωστη πριν τον 17^ο αιώνα, αλλά κατέληξε να είναι η κοινή άποψη των *hommes de lettres* του 18^{ου} αιώνα και έγινε σχεδόν καθολικά αποδεκτό δόγμα κατά τον 19^ο. Αλλά η διαφορά ανάμεσα στην αρχική σύλληψη και το τελικό της στάδιο είναι αποφασιστικής σημασίας. Ο 17^{ος} αιώνας, που εκπροσωπείται καλύτερα από τους Πασκάλ και Φοντενέλ, αντιλαμβανόταν την πρόοδο ως συσσώρευση γνώσης διαμέσου των αιώνων, ενώ κατά τον 18^ο η λέξη υπονοούσε την «εκπαίδευση του γένους των ανθρώπων» που η ολοκλήρωση της συνέπιπτε με την ενηλικίωση του ανθρώπου. Ωστόσο η πρόοδος δεν ήταν απεριόριστη και η μαρξιστική αταξική κοινωνία, θεωρούμενη ως το βασίλειο της ελευθερίας και ταυτόχρονα το τέλος της ιστορίας – κάτι που συχνά ερμηνεύεται ως εκκοσμίκευση της χριστιανικής εσχατολογίας – φέρει αναμφίβολα τη σφραγίδα του Αιώνα των Φώτων. Στην αρχή του 19^{ου} αιώνα, όμως, όλοι αυτοί οι περιορισμοί εξαφανίστηκαν. Ο Προυντόν λέει πως η κίνηση είναι «*le fait primitif*» και μόνο οι νόμοι της κίνησης είναι αιώνιοι. Η κίνηση δεν έχει αρχή και τέλος: «*Le mouvement est; voilà tout!*».¹⁷ Το μόνο που μπορεί να πει κανείς για τους ανθρώπους από την άλλη μεριά είναι ότι οι άνθρωποι είναι τελειοποιήσιμοι. Και αφού η κίνηση της προόδου υποτίθεται ότι προκαλείται από τις συγκρούσεις ανταγωνιστικών δυνάμεων, κάθε «οπισθοχώρηση» μπορεί να θεωρηθεί αναγκαίο αλλά προσωρινό πλήγμα.

Ασφαλώς, η πρόοδος και η τελειοποίηση είναι κάτι σοβαρότερο και πολυπλοκότερο από αυτό που προσφέρεται στην εμποροπανήγυρη των δεισιδαιμονιών της εποχής μας.¹⁸ Η ανορθόδοξη πίστη του 19^{ου} αιώνα στην απεριόριστη πρόοδο έγινε καθολικά αποδεκτή, κυρίως λόγω της εκπληκτικής ανάπτυξης των θετικών επιστημών, οι οποίες από την αυγή της σύγχρονης εποχής, έγιναν οικουμενικές επιστήμες και μπορούσαν επομένως να θέτουν

¹⁵ Βλέπε παράρτημα Ι

¹⁶ Περί Βίας, σελ. 51

¹⁷ P.J. Proudhon, *Philosophie du Progres* (1853), 1946, σ. 27-30, 49, και *De la Justice* (1858), 1930, Ι, σ. 238, αντίστοιχα.

¹⁸ Ο Spender (ο.π., σ.45) αναφέρει ότι οι Γάλλοι φοιτητές κατά τα επεισόδια του Μάη '68 στο Παρίσι «απέρριψαν κατηγορηματικά την ιδεολογία της «απόδοσης», της προόδου και παρόμοιων ψευδοδυνάμεων». Στην Αμερική δεν συμβαίνει το ίδιο όσον αφορά την περίπτωση της προόδου. Ακούμε συνεχώς να μιλούν για προοδευτικές – οπισθοδρομικές δυνάμεις, για προοδευτική – κατασταλτική ανοχή, κτλ.

σαν στόχο τους τη χωρίς όρια εξερεύνηση της απεραντοσύνης του σύμπαντος. Επαναφερόμενη όμως στο θέμα της βίας που μας απασχολεί πρωτίστως, η Άρεντ λέει πως πρέπει να προφυλαχθούμε από τη δειλεαστική παρανόηση που μπορεί να προκύψει από το αν θεωρήσουμε την ιστορία ως συνεχή χρονολογική εξέλιξη που επιπλέον, αποτελεί αναπόφευκτα πρόοδο. Σε αυτή τη συνθήκη, μπορεί να θεωρηθεί ότι η βία με τη μορφή του πολέμου και της επανάστασης αποτελεί τον μόνο τρόπο διακοπής αυτής της διαδικασίας. Ο ρόλος όμως κάθε πράξης σε αντιδιαστολή με την απλή συμπεριφορά έγκειται στο να διακόπτει οτιδήποτε θα εξελισσόταν αυτόματα και επομένως με προβλέψιμο τρόπο.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

Στο υπόβαθρο αυτών των σκέψεων και εμπειριών της Άρεντ, σκόπιμο είναι να αναλύσουμε περαιτέρω το ζήτημα της πολιτικής βίας. Δεν είναι εύκολο σαφώς και ισχύει ακόμη και σήμερα αυτό που επισήμανε ο Σορελ πριν 6 περίπου δεκαετίες: «τα προβλήματα της βίας παραμένουν ακόμη πολύ σκοτεινά».¹⁹ Η Άρεντ στο βιβλίο της *Περί βίας* αναφέρεται στη γενική απροθυμία να αντιμετωπιστεί η βία σαν αυτόνομο φαινόμενο και ενδεχομένως θα βοηθούσε στην σύντομη έρευνα της διπλωματικής αυτή να εξηγήσουμε την αναφορά. Αν βέβαια στραφεί κανείς στην συζήτηση περί εξουσίας, θα διαπιστώσει ότι υπάρχει συναίνεση ως προς το πλαίσιο της πολιτικής θεωρίας από την Αριστερά και τη Δεξιά ότι η βία δεν είναι τίποτα άλλο παρά η απόλυτη εκδήλωση εξουσίας. Ο Ράιτ Μιλς γράφει πως η πολιτική είναι αγώνας για εξουσία και η βία είναι η ανώτατη μορφή εξουσίας.²⁰ Βεβαίως αυτό παραπέμπει στον ορισμό του Μαρξ Βέμπερ για το κράτος ως «την κυριαρχία ανθρώπων επί ανθρώπων που βασίζεται στην άσκηση νομιμοποιημένης δηλαδή θεωρούμενης ως νόμιμης, βίας».²¹ Μόνο αν κάποιος συμφωνήσει με την εκτίμηση του Μαρξ ότι δηλαδή το κράτος είναι ένα κατασταλτικό όργανο στα χέρια της άρχουσας τάξης μπορεί να εξισώσει την πολιτική ισχύ με την οργάνωση της βίας. Ας καταφύγουμε λοιπόν σε συγγραφείς που δεν πιστεύουν ότι το πολιτικό σώμα, οι νόμοι και οι θεσμοί του, είναι απλώς καταπιεστικά επικοδομήματα, δευτερεύουσες εκδηλώσεις κάποιων υποκείμενων δυνάμεων. Αν για παράδειγμα αναφερθούμε στον Μπέρτραν ντε Ζουβενέλ του οποίου το βιβλίο *Εξουσία (Du Pouvoir, 1945)* είναι ένα από τα πιο διάσημα εγχειρίδια επί του θέματος. Με πλήρη αντιγραφή των λεγομένων του «Για αυτόν που παρατηρεί στοχαστικά το ξετύλιγμα των αιώνων, ο πόλεμος παρουσιάζεται σαν δραστηριότητα των κρατών που προσιδιάζει στην ουσία τους».²² Εδώ ίσως να προκύπτει το ερώτημα αν τελικά το τέλος των πολέμων συνεπάγεται και το τέλος των κρατών. Και από αυτό το ερώτημα προκύπτουν ακόμη πολλά, αλλά ένα σε ένα είναι βασικό να αναφερθούμε. Η εξάλειψη της βίας στις σχέσεις μεταξύ κρατών, σημαίνει και το πέρας της εξουσίας; Σαφώς η απάντηση είναι σχετική καθώς ο καθείς αντιλαμβάνεται διαφορετικά την πολιτική ισχύ, σαν εξουσία. Σχετικά με αυτό λοιπόν, ο Βολτέρος έλεγε πως η εξουσία σημαίνει να επιβάλλει κανείς σε κάποιον να κάνει κάτι παρά τη θέληση του ή την όποια αντίσταση και ο Βέμπερ επιβεβαιώνει θυμίζοντας τον ορισμό του Κλαούζεβετς

¹⁹ G. Sorel, *Reflections Περί Βίας*, "Introduction to the First Publication" (1906), New York, 1961, σ. 60.

²⁰ C. W. Mills, *The Power Elite* (1991)

²¹ *The Power Elite*, New York, 1956, σ. 171. Ο Μαρξ Βέμπερ στην πρώτη παράγραφο του έργου του *Politics as a Vocation* (1921). Ο Βέμπερ προφανώς είχε επίγνωση ότι ως προς αυτό συμφωνούσε με την Αριστερά, διότι αναφέρει το σχόλιο του Τρότσκι για το Μπρέστ – Λιτόφσκ «Όλα τα κράτη στηρίζονται στη βία» και προσθέτει «Είναι πράγματι αλήθεια».

²² *Power: The Natural History of Its Growth* (1945), London, 1952, σ. 128.

ότι ο πόλεμος είναι η πράξη βίας για να υποχρεώσουμε τον εχθρό ή αντίπαλο να πράξει κάτι που επιθυμούμε εμείς.²³ Γιαεј τον Passerin d'Entreves εξουσία είναι ένα είδος θεσμοποιημένου καταναγκασμού. Με άλλα λόγια οι στοχαστές – συγγραφείς που παρατέθηκαν όρισαν τη βία σαν την πιο ξεκάθαρη εκδήλωση εξουσίας, ο Passerin την όρισε ως ένα είδος μετριασμένης βίας.²⁴ Έτσι από την Δεξιά προς την Αριστερά, από τον ντε Ζουβενέλ στον Τσε Τουνγκ πρέπει τελικά να καταλήξουμε στο πιο βασικό θέμα της πολιτικής φιλοσοφία που είναι η φύση της εξουσίας;

Οι ορισμοί που αναφέρθηκαν προηγουμένως έχουν ισχυρούς υποστηρικτές και ως εκ τούτου καλές συστάσεις. Και αυτό γιατί οι ορισμοί αυτοί συμπίπτουν με τους όρους που χρησιμοποιούνταν ήδη κατά την ελληνική αρχαιότητα για να οριστούν μορφές της διακυβέρνησης ως κυριαρχία ανθρώπου επί ανθρώπου – των αρίστων ή των πολλών στην αριστοκρατία και στη δημοκρατία, των πολλών ή των λίγων.

Εκτός όμως των ορισμών αυτών, υπάρχει και κάποιο άλλο λεξιλόγιο που περικλείει το θέμα που προσεγγίζουμε. Όταν η αθηναϊκή πόλις-κράτος αποκαλούσε το σύνταγμα της ισονομία, ή οι Ρωμαίοι αποκαλούσαν *civitas* τη μορφή διακυβέρνησης τους, είχαν στο μυαλό τους έννοιες εξουσίας και δικαίου που η ουσία τους δεν στηριζόταν στη σχέση εντολή-υπακοή και οι οποίες δεν ταύτιζαν εξουσία και επικυριαρχία, ούτε νόμο και διαταγή. Εκεί ακριβώς βασίστηκαν οι άνθρωποι του δέκατου ενάτου αιώνα όταν σχημάτιζαν διακυβέρνηση ή έστω κάποια μορφή διακυβέρνησης, κράτους δικαίου, πολιτεία κ.ά. Βέβαια οι άνθρωποι αυτοί ήταν αυτοί που εξακολούθησαν να αναφέρονται σε νόμους και όχι σε ανθρώπους για την υπακοή και ανυπακοή αλλά ενδεχομένως αυτό που εννοούσαν ήταν η αποδοχή των νόμων όπως ακριβώς είχε συναινέσει η πολιτεία ή το σώμα πολιτών, αν μπορεί κανείς να το αποκαλέσει.²⁵ Η αποδοχή και η στήριξη κατά την Άρεντ είναι που κάνει ισχυρούς τους δεσμούς και τους θεσμούς των κρατών και η αποδοχή αυτή είναι που δημιουργήσε τους νόμους για πρώτη φορά καθώς επίσης οι πολιτικοί θεσμοί είναι εκδηλώσεις και υλοποιήσεις ισχύος.²⁶ Με απλά λόγια ακόμη και ένας τύραννος χρειάζεται την αποδοχή, χρειάζεται βοήθους για να ασκήσει

²³ Karl von Clausewitz, *On War* (1832), New York, 1943, Κεφ. I. R. S. Hupe, *Power and Community*, New York, 1956, σ. 4. Η φράση του Μαξ Βέμπερ: "Macht bedeutet jede Chance, innerhalb einer sozialen Beziehung den eigenen Willen auch gegen Widerstand durchzusetzen", έχει αντιγραφεί από τον Strausz-Hupe.

²⁴ Το βιβλίο *The Notion of the State, an Introduction to Political Theory*, κυκλοφόρησε πρώτα στα Ιταλικά το 1962. Η αγγλική έκδοσή δεν είναι απλή μετάφραση: την έγραψε ο ίδιος ο συγγραφέας, είναι η οριστική έκδοση και δημοσιεύτηκε στην Οξφόρδη το 1967. Τα παραθέματα βρίσκονται στις σελίδες 64,70 και 105 του βιβλίου.

²⁵ Δες παράρτημα XI

²⁶ Περί Βίας, σελ. 85

βία, έστω και αν ο αριθμός αυτός είναι περιορισμένος. Αυτό βέβαια δεν σημαίνει ότι βία και εξουσία είναι το ίδιο.

Η ακραία μορφή εξουσίας είναι Όλοι εναντίον Ενός, η ακραία μορφή βίας είναι Ένας εναντίον Όλων. Ενώ η τελευταία είναι ανέφικτη με έλλειψη οργάνων. Πολλές φορές ακούμε ότι συχνά μια άοπλη ομάδα επέτυχε να σταματήσει για παράδειγμα μαθήματα σε μεγάλα αμφιθέατρα για την επίτευξη ενός στόχου ή μιας κινητοποίησης. Εδώ το θέμα είναι λίγο σοβαρότερο. Η πλειοψηφία αρνείται ή αποφεύγει να χρησιμοποιήσει τη δύναμη της για να υπερισχύσει των ταραξιών. Με αυτό μπορεί να συνδέεται και το γεγονός ότι οι ομάδες κινητοποιήσεις των πανεπιστημίων καταρρέουν λόγω «τεράστιας αρνητικής ενότητας». Αυτά ενδεχομένως δείχνουν πως πράγματι ομάδες μειοψηφίας μπορούν πράγματι να αποκτήσουν μεγάλη ισχύ. Η Άρεντ στο βιβλίο της *Περί Βίας* αντικατοπτρίζει την θλιβερή κατάσταση της πολιτικής επιστήμης σε συνδυασμό με τη γλώσσα και την ορολογία πως πράγματι δεν γίνεται διάκριση ανάμεσα σε λέξεις κλειδιά. Μερικές από αυτές είναι οι όροι «εξουσία», «ισχύς», «καταναγκασμός», «αρχή» και τελικά «βία». Όλοι αυτοί οι όροι είναι εντελώς διαφορετικά φαινόμενα και συνθήκες κατ' επέκταση και ενδεχομένως να μην υφίσταντο αν δεν συνέβαινε αυτό. Συγκεκριμένα για τις λέξεις «ισχύς», «εξουσία» και «αρχή», κανείς δεν ενδιαφέρεται αρκετά για την ακριβή σημασία τους όταν τις χρησιμοποιεί, λέει ο Passerin. Ωστόσο η ορθή χρήση τους σχετίζεται όχι μόνο με γραμματικά και συντακτικά φαινόμενα αλλά και με την πλευρά της ιστορικής προοπτικής.

Η χρήση τους ως συνωνύμων δεν δηλώνει μόνο το θέμα που προκύπτει σχετικά με τις αποδόσεις εννοιών αλλά δείχνει μια βαθύτερη σύγχυση σύμφωνα με την οποία όλες οι διακρίσεις εννοιών είναι ήσσονος σημασίας. *Εξουσία, Ισχύς, Καταναγκασμός, Αρχή, Βία* θεωρούνται συνώνυμα γιατί όλα έχουν την ίδια λειτουργία, ωστόσο δεν είναι παρά λέξεις που δείχνουν τα εργαλεία με τα οποία κάποιο ανθρώπινο ον κυριαρχεί κάποιο άλλο.

Στο δικό μας συγκείμενο τα δεδομένα μπορούν να απαριθμηθούν ως εξής:²⁷

1. *Εξουσία*: (Πολιτική Ισχύς, Power) αντιστοιχεί στην ανθρώπινη ικανότητα του πράττειν, του πράττειν από κοινού. Η εξουσία ανήκει σε μια

²⁷ Η Βάνα Νικολαΐδου-Κυριανίδου στην ευσυνείδητη, πολύ πιστή στο πρωτότυπο κείμενο και καλοδουλεμένη μετάφραση του *Περί Βίας*, που ήταν πολύ χρήσιμη και για εμάς, έχει επιλέξει να αποδώσει το Power ως Δύναμη, το Strength ως Ρώμη ή Κραταιότητα, το Force ως Εξαναγκασμός και το Authority ως Κύρος. Τα επιχειρήματα της για τις επιλογές ως προς το Power και το Strength δεν είναι πειστικά – για παράδειγμα και στη λέξη εξουσία ενυπάρχει η δυνητικότητα που περικλείει τη λέξη δύναμις όπως συμβαίνει με το λατινικό *potentia* και το γερμανικό *Macht* που τα παραθέτει για την επιλογή Power = Δύναμη επικαλούμενο προς τούτο την Άρεντ στο έργο της *Η Ανθρώπινη Κατάσταση*.

ομάδα ατόμων και ποτέ σε μονάδες ανθρώπων και εξακολουθεί να υφίσταται όσο η ομάδα αυτή τη χρειάζεται και όσο είναι ενιαία. Αν η ομάδα για οποιοδήποτε λόγο πάψει να υφίσταται, χάνεται και η εξουσία που ενεργεί εξ ονόματος της.

2. *Ισχύς*: (Κράτος, Δύναμη, Strenth) Αναντίρρητα περιγράφει κάτι στον ενικό, κάποια οντότητα ατομική, μια μονάδα. Είναι στοιχείο του χαρακτήρα του και σχετίζεται με άλλα πράγματα ή πρόσωπα. Η ισχύς ακόμη και του κραταιότερου μεμονωμένου ανθρώπου μπορεί οπωσδήποτε να υπερνικηθεί από τους πολλούς, οι οποίοι συχνά συνεργαστούν μόνο και μόνο για να πετύχουν να καταστρέψουν την δύναμη του, ακριβώς επειδή διαθέτει αυτή την ιδιόμορφη ανεξαρτησία. Ο Πλάτων και ο Νίτσε αναφέρουν πως είναι στη φύση της ομάδας να στρέφονται ενάντια της ανεξαρτησίας, την ιδιότητα του ισχυρού ατόμου.

3. *Καταναγκασμός*: (Δύναμη, Επιβολή, Force) Ο όρος αυτός που χρησιμοποιείται στη συνήθη ομιλία ως της βίας συνώνυμο, θα έπρεπε κατά την Άρεντ να περιορίζεται στις δυνάμεις της φύσης, δηλαδή για να αναφερθούν στις ενέργειες που απελευθερώνονται μέσω των φυσικών ή κοινωνικών κινήσεων.

4. *Κύρος*: (Αρχή, Αυθεντία, Authority) Είναι ο όρος που έχει υποστεί τη μεγαλύτερη κατάχρηση καθότι παραπέμπει σε κάποιο σχετικά ασαφές φαινόμενο. Η λέξη μπορεί να χρησιμοποιηθεί σε διάφορα συγκείμενα, όπως για παράδειγμα το κύρος μεταξύ μαθητή και καθηγητή, γονέα και παιδιού, εργαζομένου και εργοδότη. Σφραγίδα τους αποτελεί το γεγονός ότι το κύρος βασίζεται στην αποδοχή των ατόμων που καλούνται να υπακούσουν. Δεν πρέπει δηλαδή να υπάρχει ούτε καταναγκασμός, ούτε πειθώ. Η διατήρηση του κύρους σαφώς απαιτεί σεβασμό προς το πρόσωπο ή το αξίωμα. Ως εκ τούτου, ο εχθρός του κύρους είναι η υποτίμηση και η περιφρόνηση.²⁸

5. *Βία*: Τελευταίος όρος είναι η βία ο οποίος θεωρητικά συγγενεύει με την ισχύ εφόσον τα μέσα για την επιβολή και των δύο αυτών δημιουργούνται για να πολλαπλασιάσουν τη φυσική ισχύ ως το τελικό στάδιο ανάπτυξης τους.

Συνοψίζοντας τα παραπάνω, οι διακρίσεις αυτές δεν είναι καθόλου αυθαίρετες και παρότι αντλούνται από τον πραγματικό κόσμο, σπανίως τηρούνται. Όπως και να έχει, πρέπει κανείς να παραδεχθεί πως είναι σχετικά μεγάλος ο πειρασμός να σκεφτεί κανείς με την εξουσία με όρους εντολής και υπακοής και από εκεί να εξισώνεται η εξουσία με τη βία. Καθότι στις διεθνείς σχέσεις, την εξωτερική πολιτική και τη διπλωματία, η βία είναι η έσχατη λύση και η τελευταία επιλογή, μπορεί να φανεί σαν η βία να είναι η προϋπόθεση της

²⁸ Οι Wolin και Shaar, *ό.π.*, έχουν απόλυτο δίκιο: Οι κανόνες παραβιάζονται διότι για παράδειγμα σε ένα ακαδημαϊκό ίδρυμα οι διδάσκοντες, το διοικητικό πρόσωπο κ.ά. έχουν πάψει να σέβονται τους φοιτητές. Έτσι λοιπόν όταν φεύγει το κύρος, έρχεται η εξουσία.

εξουσίας και η ίδια η εξουσία τίποτα περισσότερο από απλό περιτύλιγμα. Αν αυτό εξεταστεί περαιτέρω βέβαια, η ιδέα αυτή παύει να είναι πειστική.

Από την αρχή του 20^{ου} αιώνα οι θεωρητικοί της επανάστασης υποστηρίζουν πως παρότι η καταστροφική ικανότητα των όπλων έχει αυξηθεί αισθητά, οι πιθανότητες επανάστασης έχουν μειωθεί αρκετά.²⁹ Ωστόσο η ιστορία μιλάει για κάτι τελείως διαφορετικό. Όταν η εξουσία έχει καταρρεύσει, είναι δυνατόν να γίνουν επαναστάσεις, αλλά όχι απαραίτητο. Είναι γεγονός πως πολλές μικρές παρατάξεις ή αδύναμα καθεστώτα μπόρεσαν να παραμείνουν ζωντανά για αρκετά μεγάλα διαστήματα, είτε γιατί ήταν αρκετά τυχερά ώστε να μην αναμετρηθούν με ισχυρότερες δυνάμεις, είτε γιατί δεν βρέθηκε κανείς να «τεστάρει» τις ικανότητες ή τις αδυναμίες τους. Είναι αυτονόητο εδώ να σχολιάσουμε πως δεν έχει υπάρξει ποτέ κυβέρνηση στηριζόμενη μόνο στη βία. Ακόμη δηλαδή και ο πιο σκληρός ηγέτης είναι ανάγκη να έχει μια βάση για την εξουσία του, κάποια αστυνομική δύναμη ή κάποιο δίκτυο πληροφοριοδοτών. Ακόμη δηλαδή και στη σχέση ενός σκλάβου με τον Κύριο του, αυτή η δεσποτική αρχή στηρίζεται σε μια ανώτερη δομή οργάνωσης της κοινωνίας και της εξουσίας κατ' επέκταση.³⁰

Ας ξαναγυρίσουμε ωστόσο στο θέμα της εννοιολογικής γλώσσας. Η εξουσία μπορεί πράγματι να προσεγγίζει τη φύση κάθε κυβέρνησης ωστόσο η βία όχι, και αυτό γιατί η βία είναι φύσει εργαλειακή γιατί όπως όλα τα εργαλεία πρέπει να εξυπηρετούν ένα σκοπό και να δικαιολογούν και το σκοπό αυτό. Ως εκ τούτου οτιδήποτε χρειάζεται αιτιολόγηση δεν αποτελεί ουσία για κανένα πράγμα. Αντίθετα η εξουσία δεν χρειάζεται καμία αιτιολόγηση είναι έμφυτη με την ύπαρξη πολιτικής κοινότητας, ωστόσο αυτό που πάση θυσία χρειάζεται είναι νομιμοποίηση, δηλαδή πηγάζει από την συνεύρεση πολλών ατόμων αλλά όχι από τα αποτελέσματα της συνεύρεσης αυτής. Η βία όμως μπορεί να «αιτιολογηθεί» αλλά σε καμία περίπτωση δεν μπορεί να νομιμοποιηθεί. Κανείς όμως δεν μπορεί πλήρως να καταδικάσει τη βία σε συνθήκη αυτοάμυνας διότι ο σκοπός είναι προφανής.

Και παρότι εξουσία και βία είναι άλλα φαινόμενα, μπορεί να εμφανιστούν μαζί αλλά σε περιπτώσεις μετωπικής σύγκρουσης μεταξύ βίας και εξουσίας, η

²⁹ Ο Franz Borkenau για παράδειγμα, γράφοντας για την ήττα της Ισπανικής Επανάστασης, υποστηρίζει πως η μεγάλη διαφορά σχετικά με τις παρελθοντικές επαναστάσεις προκύπτει από το γεγονός ότι προηγουμένως οι επαναστάσεις βασιζόταν στην ενίσχυση αντιδραστικών δυνάμεων που ήταν από όλες τις πλευρές κατώτερες των δυνάμεων της επανάστασης. Με την έλευση και το σταδιακό πέρας του φασισμού πια είναι πιο σπάνιο οι επαναστάσεις να έρθουν αντιμέτωπες με τα σύγχρονα και ανελέητα μέσα επιβολής της εξουσίας.

³⁰ Στην αρχαία Ελλάδα τέτοια οργανωτική δομή εξουσίας ήταν η πόλις για την οποία μιλά ο Ξενοφών λέγοντας πως σε αυτή τη δομή το σημαντικότερο στοιχείο της ήταν το γεγονός ότι οι πολίτες είχαν το δικαίωμα να διαδραματίζουν το ρόλο του σωματοφύλακα ενάντια στους δούλους και στους κακοποιούς, έτσι ώστε να μην χρειαστεί να πεθάνει κανείς δια της βίας. (Ιέρων, IV,3)

έκβαση δεν είναι καθόλου αβέβαιη, ωστόσο η διακυβέρνηση μέσω καθαρής βίας εμφανίζεται σαν λύση όταν εξουσία χάνεται. Από πολιτικής απόψεως, το θέμα είναι ότι η απώλεια εξουσίας δημιουργεί τον πειρασμό υποκατάστασης της εξουσίας με τη βία.

Συνοψίζοντας, πάλι από πολιτικής απόψεως είναι ασαφές αλλά και μη επαρκές να αναφέρουμε ή να υποστηρίξουμε πως βία και εξουσία είναι το ίδιο. Εξουσία και βία είναι αντίθετα, δηλαδή όπου βασιλεύει η μία, η άλλη είναι απύσχα. Όταν όμως η εξουσία είναι ρευστή και κινδυνεύει, η βία είναι παρούσα. Η Άρεντ λέει ορθώς, κατά την άποψη του συγγραφέα, πως συνεπάγεται ότι δεν είναι σωστό να λέμε πως ο όρος βία είναι αντίθετος του μη βία – αντίθετα ο όρος μη βίαιη εξουσία είναι πλεονασμός.³¹ Τέλος αν όντως βία και εξουσία είναι αντίθετα, τότε η βία είναι αδύνατο να γεννάται από την εξουσία και για να το διαπιστώσουμε αυτό, θα πρέπει να ερευνήσουμε τη φύση και τις ρίζες της βίας.

³¹ Περί Βίας, σελ. 100-108

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

Ίσως να φαίνεται παράλογο να μιλά κανείς για τη φύση και τις αιτίες της βίας ιδίως σε μια εποχή που το χρήμα κυβερνά, όταν πληθώρα πανεπιστημιακών και όχι μόνο ιδρυμάτων αφιερώνουν χρόνο και χρήμα στην μελέτη της ζωντανής φύσης – βιολόγοι, φυσικοί κ.ά – προσπαθώντας να αναλύσουν την ανθρώπινη συμπεριφορά και σε μια εποχή που μιλάει πια η επιστήμη για μια νέα επιστήμη, την πολεμολογία. Η γενικότητα αυτή του φαινομένου οδήγησε τον γνωστό κοινωνιολόγο G. Bouthoul, που ασχολήθηκε ειδικά με το πρόβλημα του πολέμου, να προτείνει προ πολλού την σύσταση ειδικού κλάδου της Γενικής Κοινωνιολογίας, την πολεμολογία, με σκοπό «την αντικειμενική μελέτη των πολέμων, των μορφών τους, των αποτελεσμάτων τους, όπως επίσης και των περιοδικών πολεμικών παρορμήσεων».³²

Επιστρέφοντας στο θέμα του κεφαλαίου αυτού, ήτοι φύση και αιτίες της βίας, η Χάρεντ έχει δύο αποδόσεις.

Πρώτα από όλα η Άρεντ δεν κατανοεί πλήρως γιατί το έργο των ζωολόγων είναι τόσο σημαντικό στο θέμα – πρόβλημα που αντιμετωπίζουμε. Για να γνωρίζει κανείς ότι οι άνθρωποι θα πολεμούν για την πατρίδα τους ή για να μάθουμε ότι ο υπερπληθυσμός οδηγεί σε επιθετική συμπεριφορά ενδεχομένως, δεν χρειάζεται η ανθρωπότητα τόσα πειράματα. Ο Tinbergen είπε μάλιστα ότι αδυνατεί να κατανοήσει γιατί ζητά κανείς από έναν άνθρωπο να κατανοήσει ή να αναγνωρίσει ότι η συμπεριφορά του ανθρώπου είναι όμοια με αυτή των χωροκρατικών ειδών και όχι το αντίθετο, ότι δηλαδή η συμπεριφορά των ζώων πλησιάζει αυτή του ανθρώπου.³³ Η απάντηση ίσως είναι απλή. Η Άρεντ λέει πως τα πειράματα με ζώα είναι ευκολότερα όχι μόνο για ανθρωπιστικούς λόγους, επειδή δεν είναι καλό να κλείνονται άνθρωποι σε κλουβιά. Το θέμα που προκύπτει εδώ είναι ότι οι άνθρωποι είναι ικανοί να εξαπατούν τους ίδιους τους ερευνητές του σε περίπτωση πειράματος.³⁴

Δεύτερον, τα ερευνητικά πορίσματα τόσο από τις κοινωνικές όσο και από τις φυσιολογικές επιστήμες τείνουν να καταστήσουν τη βίαιη συμπεριφορά μια φυσιολογική αντίδραση. Με βάση αυτή τη λογική η βία είναι φυσιολογική αλλά αν πάψει να υπάρχει ο λόγος εμφάνισής της, τότε γίνεται παράλογη και υποτίθεται ότι για αυτό οι άνθρωποι τείνουν να γίνονται πιο κτηνώδεις από τα ζώα. Ένα παράδειγμα τέτοιο θα μπορούσε να είναι η γενναιόδωρη συμπεριφορά των λύκων που δεν σκοτώνουν τον ηττημένο εχθρό τους. Πίσω από αυτές τις ανακαλύψεις κρύβεται σε μεγάλο βαθμό ο αρχαιότερος ορισμός

³² G. Bouthoul, Ο πόλεμος (μετάφραση από τα γαλλικά Κ. Ζαρούκα), Αθήνα 1966, σ. 12

³³ Nikolas Tinbergen, "On War and Peace in Animals and Man", περιοδικό *Science*, 160: 1411 (28 Ιουνίου 1968)

³⁴ Περί Βίας, σελ 110-113

της φύσης του ανθρώπου, ο ορισμός του ανθρώπου ως *λόγον έχον ζώνον*, με βάση τον οποίο δεν διαφέρουμε ιδιαίτερα από τα ζώα του πλανήτη παρά μόνο ότι το ανθρώπινο γένος διαθέτει το λόγο. Πάνω σε αυτό, η επιστήμη έχει κάνει προσπάθειες να υποδείξει ότι οι άνθρωποι έχουν πολλές κοινές ιδιότητες με κάποια είδη ζώων, με τη διαφορά εδώ ότι το γεγονός ότι ο άνθρωπος πάλι ως *λόγον έχον ον* είναι πιο επικίνδυνο. Βεβαίως οι ειδικοί ξέρουν ότι το ανθρώπινο είδος είναι αυτό που κατασκευάζει όλα τα μεγάλα όπλα και πως η κατασκευή τους είναι μια εξαιρετικά περίπλοκη διαδικασία.³⁵ Τα πρότυπα συμπεριφοράς συνάγονται ξανά από άλλα ζωικά είδη, στα οποία η λειτουργία των ενστίκτων της ζωής δεν έχει καταστραφεί από την επέμβαση του ανθρώπινου λόγου. Και φυσικά υπάρχει διαφορά ανάμεσα σε δύο όρους, κτήνος και άνθρωπος, δεν είναι πια ο λόγος. Η ειδοποιός διαφορά είναι η επιστήμη και οι τρόποι εφαρμογής της. Η Άρεντ στο βιβλίο της *περί βίας* υποστηρίζει στη συνέχεια ότι η βία δεν είναι ούτε κτηνώδης ούτε άλογη. Όταν η βία προέρχεται από την οργή είναι κοινός τόπος έναρξης και τότε η οργή μπορεί να είναι άλογη. Υπό αυτή την έννοια, η οργή και η βία που μερικές φορές τη συνοδεύει ανήκουν στα πάθη του ανθρώπου. Περιπτώσεις που άνθρωποι παίρνουν το νόμο στα χέρια τους για χάρη της δικαιοσύνης, αναντίρρητα συγκρούονται με τους θεσμούς των πολιτισμένων κοινοτήτων. Έτσι προκύπτει πως η απουσία συναισθημάτων ούτε οδηγεί στον ορθολογισμό ούτε τον προάγει. Η «αποστασιοποίηση και η αταραξία» μπροστά σε «αβάσταχτη τραγωδία» μπορεί πράγματι να είναι τρομακτική, όταν αυτά δεν προκύπτουν από αυτοέλεγχο αλλά είναι προφανής εκδήλωση αδυναμίας κατανόησης.³⁶ Έτσι οργή και βία καταλήγουν άλογες καταλήγουν άλογες μόνο όταν στρέφονται κατά υποκατάστατων.

Επιπλέον, αν μελετήσουμε ιστορικά τις αιτίες που μπορούν να μετασχηματίσουν τους *engages* σε *enrages* σημαντικότερη δεν είναι η αδικία αλλά η υποκρισία. Ο κρίσιμος ρόλος της στα τελευταία στάδια της Γαλλικής Επανάστασης, όταν ο Ροβεσπιέρος μεταμόρφωσε τον δεσποτισμό της ελευθερίας σε Βασίλειο της Τρομοκρατίας είναι πολύ σημαντικός. Δεν υπάρχουν πολλοί σημαντικοί συγγραφείς που να εγκωμίασαν τη βία αλλά οι λίγοι αυτοί που το έκαναν όπως ο Φανόν, ο Παρέτο και ο Σορέλ είχαν ως κίνητρο πολύ βαθύτερο μίσος για την αστική κοινωνία και ξέκοψαν με τρόπο

³⁵ Τα όπλα μεγάλου βεληνεκούς, που κατά τους πολεμολόγους έχουν απελευθερώσει ή φέρει στην επιφάνεια τα ενδόμυχα επιθετικά ένστικτα του ανθρώπου σε τέτοιο βαθμό που οι περιορισμοί που προφυλάσσουν το ανθρώπινο είδος δεν λειτουργούν πια, θεωρούνται από τον Otto Klineberg («Fears of a Psychologist», στο Calder, σ. 208 ένδειξη ότι η προσωπική επιθετικότητα δεν παίζει σοβαρό ρόλο ως κίνητρο για πόλεμο.

³⁶ Εδώ παραφράζω λόγια του Noam Chomsky (ό.π., σ. 371), που αναλύει πολύ όμορφα το προσωπείο του πραγματισμού και της ψευδοεπιστήμης και τη διανοητική κενότητα που κρύβεται πίσω από τον πόλεμο του Βιετνάμ για παράδειγμα.

ριζικό από τα ηθικά της πρότυπα σε σύγκριση με τη συμβατική Αριστερά, που εμπνεόταν κυρίως από συμπόνια και άσβεστη επιθυμία δικαιοσύνης. Αλλά ούτε αυτή η βία είναι άλογη και στις λέξεις σίγουρα κάποιος μπορεί να στηριχτεί μόνο όταν έχει στόχο να αποκαλύψει παρά να αποκρύψει. Η Άρεντ λέει πως να χρησιμοποιεί κανείς το λόγο όταν αυτός χρησιμοποιείται για παγίδα δεν είναι έλλογο όπως και το να χρησιμοποιείς όπλο για αυτοάμυνα δεν είναι άλογο. Η βίαια αντίδραση εναντίον της υποκρισίας όσο και αν μπορεί να δικαιολογηθεί από τη δική της σκοπιά, χάνει το λεγόμενο *raison d'être* της όταν προσπαθεί να αναπτύξει δική της στρατηγική με ιδιαίτερους στόχους: γίνεται «άλογη» τη στιγμή ακριβώς που εξορθολογίζεται δηλαδή τη στιγμή που η αντίδραση κατά τη διάρκεια κάποιου αγώνα μεταστρέφεται σε δράση και το κυνήγι υπόπτων, συνοδευόμενο από το ψυχολογικό κυνήγι για κρυμμένες προθέσεις, αρχίζει. Ο ίδιος ο Φανόν λέει πως με τη βία³⁷, αυτό το είδος αντίδρασης, οι άνθρωποι κατανοούν ότι η ζωή είναι ένας ασταμάτητος αγώνας, ήτοι ένα στοιχείο της ζωής. Από αυτό δεν προκύπτει πως όπου έχουμε ζωή έχουμε και πάλη και αναταραχή; Δεν είναι η βίαιη αντίδραση προνόμιο των νέων, αυτών που υποτίθεται ότι σφύζουν από ζωή; Πριν από 50 χρόνια κάπως έτσι σκεφτόταν ο Σορέλ.³⁸ Ο Σορέλ, εμπνεόμενος από τη ζωτική ορμή, *elan vital*, στόχευε σε φιλοσοφία της δημιουργίας για τους «παραγωγούς», η οποία θα καταπολεμούσε τον καπιταλισμό και την καταναλωτική κοινωνία. Ο Σορέλ βλέπει δηλαδή τον εργάτη σαν τον παραγωγό που θα δημιουργήσει τις νέες συνθήκες για την παραγωγή, ήτοι θα «καταστρέψει τα κοινοβούλια (τα οποία) εξαπατούν όσο και οι συνελεύσεις των μετοχών»³⁹. Οι νέες αξίες αποδεικνύεται τελικά πως δεν είναι τόσο νέοι τελικά. Αξίες όπως η δόξα, η φήμη, το αίσθημα τιμής, το αγνό μαχητικό πνεύμα χωρίς μίσος, η αδιαφορία για τα υλικά αγαθά είναι αυτές που τελικά λείπουν από το σύγχρονο άστυ.⁴⁰

Μαθαίνουμε πολλά από τον Σορέλ, για τα κίνητρα που παρακινούν το ανθρώπινο είδος να δοξάζουν θεωρητικά τη βία. Ο Φανόν όπως παραθέτει και η ίδια η Άρεντ στο βιβλίο της *Περί Βίας* είχε επηρεαστεί φανερά από τον Σορέλ.⁴¹ Αυτό που έπεισε τον Σορέλ και Παρέτο σχετικά με τον παράγοντα βία στις επαναστάσεις ήταν η υπόθεση *Dreyfus* (*Ντρείφους*).

37

³⁸ Sorel, ό.π., Κεφάλαιο 2, "Περί Βίας, and the Decadence of the Middle Classes".

³⁹ Στο ίδιο, "Introduction, Letter to Daniel Halevy", iv.

⁴⁰ Στο ίδιο. Δες ιδιαίτερα Κεφ. 5, III και Κεφ. 3, "Prejudices against violence," III.

⁴¹ Η Άρεντ στο βιβλίο της *Περί Βίας*, αναφέρει πως προσφάτως η Barbara Deming τόνισε ιδιαίτερα το ζήτημα αυτό, την έκκληση της δηλαδή για βίαιη δράση. ("On revolution and Equilibrium", στο *Revolution: Violent and Nonviolent*, αναδημοσιευμένο από τη *Liberation*, Φεβρουάριος 1968). Σχετικά με τον Φανόν γράφει στη σελίδα 3: «Είμαι πεπεισμένη ότι μπορούμε εξίσου καλά να χρησιμοποιήσουμε παραθέματα από το έργο του για να υποστηρίξουμε τη μη βία. Κάθε φορά που βρίσκεις τη λέξη βία στις σελίδες του αντικατέστησε τη με τη φράση ριζοσπαστική και ασυμβίβαστη

Η υπόθεση αυτή αποτέλεσε ένα μεγάλο σκάνδαλο κατασκοπείας του 19^{ου} αιώνα και αρχές 20^{ου} και συνάμα μια τεράστια δικαστική πλάνη που ακόμη και σήμερα συγκλονίζει τη Γαλλία. Εκ των υστέρων θεωρήθηκε προπαγάνδα αλλά ήσαν η πρώτη πολύ σοβαρή ένδειξη του επερχόμενου αντισημιτισμού στην Ευρώπη κατά τον 20ο αιώνα, που ίσως και ν' αποτελούσε ένα παρακλάδι της γενικότερης ανησυχίας, ενώ οι κύριοι λόγοι ήταν πολύ βαθύτεροι, προερχόμενοι κυρίως από τη γενικότερη κατάσταση που επικρατούσε την εποχή εκείνη στη Γαλλία, (της Γ' Δημοκρατίας), όπου ένα απλό επεισόδιο του πολέμου μεταξύ των μυστικών υπηρεσιών αναδείχθηκε σε μέγα δικαστικό κυκεώνα. Το όνομα της υπόθεσης αυτής λήφθηκε από το κεντρικό πρόσωπο αυτής, που ήταν ο Γάλλος λοχαγός Άλφρεντ Ντρέιφους.⁴² Για την υπόθεση αυτή λοιπόν ο Παρέτο γράφει πως οι υποστηρικτές του Ντρέιφους χρησιμοποιούσαν ενάντια στους αντιπάλους τους τις ίδιες μεθόδους για τις οποίες οι αντίπαλοί τους είχαν υποβάλει τις καταγγελίες τους. Σε εκείνη τη φάση ανακάλυψαν πως αυτό που τότε ονομαζόταν *Σύστημα* και σήμερα *Κατεστημένο*.

Κάτι επιπλέον που εκδηλώθηκε σε όλες του τις διαστάσεις στις δεκαετίες μετά το θάνατο του Σορέλ και του Παρέτο, ήταν καταστροφικότερο από αυτή την άποψη. Η αύξηση της παραγωγικότητας στη σύγχρονη εποχή δεν εξαρτάται από την αύξηση της παραγωγής και της εργασίας των παραγωγών ή των εργατών αλλά στην άκρατη ανάπτυξη της τεχνολογίας. Οι επιστήμονες και οι διανοούμενοι που ο Σορέλ και ο Παρέτο που αγνοούσαν ή και υποτιμούσαν, δεν είναι πια μια κοινωνική ομάδα του περιθωρίου αλλά μια νέα ελίτ που μπορεί και διαμορφώνει και κάνει ουσιώδη την ανθρώπινη διαβίωση στις σύγχρονες κοινωνίες. Σαφώς υπάρχουν πολλοί λόγοι που η συγκεκριμένη ελίτ δεν έχει γίνει ελίτ της εξουσίας αλλά αυτό είναι ένα τελείως διαφορετικό θέμα και θα χρειαζόταν να ερευνηθεί από μια τελείως διαφορετική σκοπιά. Σύμφωνα με τον Daniel Bell όχι μόνο τα σπουδαιότερα ταλέντα αλλά το όλο πλέγμα κοινωνικού γοήτρου και κοινωνικού στάτους, θα έχει τις ρίζες του στις διανοητικές και επιστημονικές κοινότητες.⁴³ Με τον ένα ή τον άλλο τρόπο κατά τον συγγραφέα η νέα και επαναστατική τάξη στην κοινωνία τείνει να αποτελείται από διανοούμενους και η γνωστική κυρίως δύναμη και ισχύ τους

δράση. Υποστηρίζω ότι, με εξαίρεση ελάχιστα αποσπάσματα, αυτή η αντικατάσταση μπορεί να γίνει και η δράση που επαγγέλλεται μπορεί εξίσου καλά να είναι μη βίαιη δράση». Η Deming στην προσπάθεια της να διαχωρίσει ξεκάθαρα την βία από την ισχύ και αντιστρόφως, αναγνωρίζει τις αποκαλούμενες «μη βίαιες παρεμβάσεις» ως «προσφυγές ακόμη και σε αυτό που μόνο φυσική δύναμη μπορεί να ονομαστεί». Περιέργως όμως, υποτιμά τις συνέπειες αυτής της δυναμικής παρέμβασης που έχει ως μοναδικό όριο το να μην προκληθεί σωματικός τραυματισμός και γράφει στη σελίδα 7 του έργου της πως τα δικαιώματα του αντιπάλου γίνονται σεβαστά, ενώ στην πραγματική ζωή το μόνο δικαίωμα που γίνεται σεβαστό είναι το δικαίωμα στη ζωή.

⁴² Εγκυκλοπαίδεια «Επιστήμη και Ζωή», τόμος 14, σελίδα 229

⁴³ "Notes on the Post-Industrial Society", *The Public Interest*, τ. 6, 1967

θα είναι ωφέλιμη για την ανθρωπότητα.⁴⁴ Αυτά βέβαια θα μπορούσε κανείς να πει ότι είναι εικασίες.

Εν πάση περιπτώσει, επειδή εδώ ουσιαστικά αναλύεται η αιτία της βίας, η τόσο καινοφανής βιολογική δικαιολόγηση της βίας είναι και αυτή στενά συνδεδεμένη με τα πιο ολέθρια στοιχεία παλαιωτάτων παραδόσεων στην πολιτική σκέψη. Σύμφωνα με το γεγονός ότι η παραδοσιακή αντίληψη της εξουσίας εξισώνεται με τη βία, από μόνη της η εξουσία είναι επεκτατικής φύσεως, δηλαδή χαρακτηρίζεται από μια εσωτερική δύναμη ή και ώθηση αν μπορεί κανείς να πει να αναπτυχθεί⁴⁵ Έτσι λοιπόν η εξουσία παραμένει μόνο μέσω της επέκτασης της, διαφορετικά σβήνει και εξαφανίζεται. Σύμφωνα με τη Ρωσική παροιμία της Μεγάλης Αικατερίνης της Ρωσίας «ό,τι σταματά να αναπτύσσεται, αρχίζει να σαπίζει».

Κατά τη γνώμη της Άρεντ, δεν υπάρχει κάτι πιο επικίνδυνο από την πλευρά της θεωρητικής άποψης από το καθεστώς της οργανικής σκέψης σε ό,τι έχει να κάνει με την πολιτική και τα επιμέρους ζητήματά της, μέσω των οποίων η εξουσία και η βία ερμηνεύονται με βιολογικούς όρους.⁴⁶ Ωστόσο ο κίνδυνος να παρασυρθούμε από την απατηλή πειστικότητα των οργανικών μεταφορών είναι ιδιαίτερα σοβαρός όταν στη συζήτηση έρχεται το φυλετικό ζήτημα. Εδώ σκόπιμο είναι να αναφέρουμε πως ρατσισμός και βία δεν είναι άσχετοι όροι. Ο ρατσισμός σε μεγάλο βαθμό ενέχει βία, διότι αν το σκεφτούμε ο ρατσισμός αντιτίθεται σε οργανικά δεδομένα – λευκός, μαύρος, ψηλός, κοντός κ.ά. Μην ξεχνάμε και την υπόθεση της γενοκτονίας στη Ρουάντα που επιβεβαιώνει ακριβώς αυτό.⁴⁷ Όταν λοιπόν τα πράγματα δυσκολεύουν, το μόνο που μπορεί

⁴⁴ Δες Παράρτημα II.

⁴⁵ Jounenel, ό.π., σ.114 και 123, αντιστοίχως.

⁴⁶ ΧΑΝΑ ΑΡΕΝΤ ΣΕΛ 132

⁴⁷ Η γενοκτονία της Ρουάντα συνέβη μεταξύ 7 Απριλίου και 15 Ιουλίου 1994 κατά τη διάρκεια του εμφυλίου πολέμου στη Ρουάντα. Κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου περίπου 100 ημερών, μέλη της μειονότητας των Τούτσι, καθώς και μερικοί μετριοπαθείς Χούτου και Τούα, σφαγιάστηκαν από ένοπλες πολιτοφυλακές. Οι πιο ευρέως αποδεκτές επιστημονικές εκτιμήσεις είναι περίπου 500.000 έως 800.000 θάνατοι Τούτσι. Οι εκτιμήσεις για τον συνολικό αριθμό των νεκρών (συμπεριλαμβανομένων των θυμάτων Hutu και Twa) φτάνουν τα 1.100.000. Οι εντάσεις είχαν σιγοβράσει για δεκαετίες μεταξύ των πληθυσμών Χούτου και Τούτσι στη Ρουάντα. Η περιοχή λειτουργούσε υπό αποικιακή κυριαρχία του Βελγίου από τον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο έως το 1962. Κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου, οι αποικιακές πολιτικές προκάλεσαν διαιρέσεις μεταξύ των Χούτου, που αποτελούσαν τη μεγαλύτερη εθνοτική ομάδα της χώρας και των Τούτσι, που σχημάτισαν τη δεύτερη μεγαλύτερη εθνοτική ομάδα. Το Οι Βέλγοι θεωρούσαν την μειονότητα των Τούτσι ως ανώτερη και προτιμούσαν τους Τούτσι για ηγετικές θέσεις. Αυτή η ευνοιοκρατία δημιούργησε συνεχείς και βαθύτερες εντάσεις μεταξύ του Χούτου και του Τούτσι. Στα τέλη της δεκαετίας του 1950 και στις αρχές της δεκαετίας του 1960, οι αγώνες για ανεξαρτησία από τη βελγική κυριαρχία πήραν δύναμη στη Ρουάντα. Αυτοί οι αγώνες περιελάμβαναν βία μεταξύ Χούτου και Τούτσι καθώς οι δύο ομάδες αναζητούσαν την εξουσία. Το 1962, το έθνος πέτυχε την ανεξαρτησία, με τους ηγέτες των Χούτου να αναλαμβάνουν τον έλεγχο της κυβέρνησης. Πολλοί Τούτσι σφαγιάστηκαν. Άλλοι αναγκάστηκαν να εγκαταλείψουν τη χώρα καθώς η κυβερνητική κυβέρνηση τους παρουσίασε ως απειλές για τη Ρουάντα. Τα συναισθήματα κατά των Τούτσι πίσω

κανείς να κάνει είναι να εξοντώσει τον φορέα τέτοιων οργανικών δεδομένων. Ο ρατσισμός δεν είναι δεδομένο, είναι ιδεολογία και όπως λέει η Άρεντ, ο ρατσισμός αποτελείται από εσκεμμένες πράξεις που βασίζονται σε ψευδο-επιστημονικές θεωρίες.⁴⁸ Η βία έτσι σε μια φυλετική διαμάχη είναι μεν φονική αλλά όχι άλογη, διότι ακριβώς αποτελεί συνέπεια του ρατσισμού, ως πλήρες ιδεολογικό σύστημα.⁴⁹

Αντιθέτως η βία καθότι φύσει εργαλειακή είναι έλλογη στο βαθμό που είναι αποτελεσματική και οδηγεί στην επίτευξη του σκοπού που πρέπει να την αιτιολογήσει. Επειδή όμως όταν ενεργούμε δεν έχουμε καμία βεβαιότητα για τις απώτερες συνέπειες αυτού που κάνουμε, η βία μπορεί να παραμένει έλλογη μόνο αν θέτει βραχυπρόθεσμους στόχους. Επιπλέον ακόμη και αν η βία ασκείται συνειδητά εντός μη εξτρεμιστικού πλαισίου βραχυπρόθεσμων στόχων, θα τη συνοδεύει πάντα ο κίνδυνος τα μέσα να καταπνίξουν το σκοπό. Και αν οι σκοποί αυτοί δεν επιτευχθούν σύντομα, το αποτέλεσμα δεν θα είναι απλώς η ήττα αλλά ενδεχομένως η εισαγωγή βίαιων πρακτικών στο σύνολο του πολιτικού σώματος. Η δράση είναι μη αναστρέψιμη και η επιστροφή στον status quo σε περίπτωση ήττας είναι πάντα απίθανη.

Επιπλέον εφόσον μιλάμε για βία και αναλύουμε τις αιτίες και τη φύση της βίας, σκόπιμο είναι να ενταχθεί σε αυτό η άνοδος περιέργων ειδών εθνικισμού. Παλαιότερα δηλαδή τα εθνικά αισθήματα έτειναν να περιλαμβάνουν διαφορετικές εθνότητες δίνοντας σημασία στο έθνος σαν σύνολο, πια αυτό δεν ισχύει. Τώρα εν αντιθέσει ο εθνοτικός εθνικισμός αρχίζει να απειλεί τα άλλοτε ενωμένα κράτη. Ζωντανό παράδειγμα αποτελούν οι Σκωτσέζοι και οι Ουαλοί. Αυτές οι εθνοτικές ομάδες που έπρεπε πάση θυσία να ενσωματωθούν στο σύνολο και η ενσωμάτωση τους αυτή αποτελούσε προϋπόθεση για την άνοδο του έθνους – κράτους και φαινόταν απολύτως εξασφαλισμένη, στρέφονται τώρα προς την αυτονομία και την ανεξαρτησία τους από τις συγκεντρωτικές πια κυβερνήσεις του Λονδίνου.

Όποια και αν είναι τα διοικητικά πλεονεκτήματα και μειονεκτήματα του συγκεντρωτισμού, το πολιτικό του πόρισμα είναι σχεδόν πάντα το ίδιο: η μονοπώληση της εξουσίας οδηγεί αργά ή γρήγορα στον αφανισμό όλων αυθεντικών πηγών εξουσίας. Για παράδειγμα στις ΗΠΑ που στηρίζονται στον εκτεταμένο πλουραλισμό των εξουσιών και των αμοιβαίων ελέγχων και

από αυτές τις επιθέσεις συνέβαλαν στις συνθήκες για τη γενοκτονία που ακολούθησε 32 χρόνια αργότερα.

Ο Δρ Jean - Bosco Iyakaryeme περιγράφει την παιδική του ανάμνηση από την φυγή από το σπίτι του για να αποφύγει τους επιτιθέμενους. Ταν η πρώτη φορά που κατάλαβε ότι ήταν Τούτσι.

⁴⁸ Χάνα Άρεντ, σελ. 134

⁴⁹ Robert M. Fogelson, «Violence as Protest», στο *Urban Riots: Violence and Social Change*, Proceedings of the Academy of Political Science, Columbia University, 1968.

ισορροπιών, βρισκόμαστε αντιμέτωποι όχι μόνο με την αποσύνθεση των εξουσιαστικών δομών αλλά και με το γεγονός ότι η πολιτική ισχύς, που φαινομενικά είναι ανέπαφη και ελεύθερη να εκδηλωθεί, στην πραγματικότητα χάνει τον έλεγχο και γίνεται αναποτελεσματική. Η εκστρατεία του γερουσιαστή Ευγενίου ΜακΚάρθυ το 1968 για να δοκιμάσει το σύστημα έφερε στην επιφάνεια τη λαϊκή απέχθεια για τους ιμπεριαλιστικούς τυχοδιωκτισμούς, πρόσφερε τον συνδυαστικό κρίκο μεταξύ της αντιπολίτευσης στη Γερουσία και αυτής των δρόμων, επέβαλε, έστω και προσωρινά, θεαματική αλλαγή πολιτικής και έδειξε με τι ταχύτητα η πλειοψηφία των νεαρών επαναστατών μπορούσε να ξεπεράσει την αλλοτρίωση, αρπάζοντας αυτή την πρώτη ευκαιρία όχι για να καταλύσει το σύστημα αλλά για να το κάνει να δουλέψει ξανά.

Ωστόσο υπάρχουν και άλλα παραδείγματα στα οποία καταδεικνύουν τις περιέργες αντιφάσεις που είναι εγγενείς στην ανίσχυρη ισχύ. Χάρη στην τρομερή αποτελεσματικότητα της ομαδικής εργασίας των επιστημόνων, που είναι ίσως η σπουδαιότερη αμερικανική συνεισφορά στη σύγχρονη επιστήμη, μπορεί κανείς να ελέγξει τις πιο πολύπλοκες διαδικασίες με τόση ακρίβεια που κάνει τα ταξίδια στη σελήνη λιγότερο επικίνδυνα από τις συνηθισμένες εκδρομές του σαββατοκύριακου αλλά η υποτιθέμενη μεγαλύτερη δύναμη πάνω στη Γη είναι ανίκανη να λήξει τον πόλεμο, που ολοφάνερα είναι καταστροφικός για όλους τους εμπλεκόμενους σε μια από τις μικρότερες χώρες του κόσμου. Τελικά αν η ισχύς έχει να κάνει με το «θέλουμε και μπορούμε», σε αντιδιαστολή με το απλό «μπορούμε», τότε πρέπει να δεχθούμε ότι η ισχύς μας έχει γίνει ανίσχυρη. Οι πρόοδοι της επιστήμης δεν έχουν καμία σχέση με το θέλω, ακολουθούν τους δικούς τους αμείλικτους νόμους, υποχρεώνοντας μας να κάνουμε ότι μπορούμε, αδιαφορώντας για τις συνέπειες. Η Άρεντ λέει πως προφανώς κανείς δεν γνωρίζει που οδηγούν όλα αυτά τα γεγονότα και οι εξελίξεις αλλά πως κάθε εξασθένηση της δύναμης της εξουσίας αποτελεί ανοιχτή πρόσκληση στη βία – αν μη τι άλλο επειδή αυτοί που έχουν την εξουσία και τη βλέπουν να γλιστρά από τα χέρια τους, είναι είτε η κυβέρνηση είτε οι κυβερνώμενοι, πάντα δυσκολεύονταν να αντισταθούν στον πειρασμό να υποκαταστήσουν την εξουσία με τη βία.⁵⁰

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4

Το *Περί Βίας*, (1970) της Άρεντ είναι ένα σημαντικό έργο στη μελέτη της πολιτικής βίας. Ο θεωρητικός πυρήνας του κειμένου της Άρεντ είναι η κατηγορηματική διάκριση που κάνει μεταξύ εξουσίας και βίας και ο ισχυρισμός της είναι ότι μόνο η πρώτη, η εξουσία, ταιριάζει στην πολιτική σφαίρα. Όπως ο φίλος της Walter Benjamin, του οποίου η «Κριτική της βίας» (1921) έχει επίσης γίνει ένα κείμενο με επιρροή στις αναλύσεις της πολιτικής βίας, η Άρεντ εστιάζει την κριτική της στο εργαλείο της βίας. Αυτό το εργαλείο, υποστηρίζει, είναι καταρχήν εχθρικό προς την πολιτική δράση και, επομένως, κάθε προσπάθεια χρήσης βίας ως πολιτικού μέσου πρέπει να επικριθεί και να αντισταθεί χωρίς επιφυλάξεις. Αυτή η φαινομενική κατηγορηματική εξαίρεση της βίας από την πολιτική σφαίρα είναι διαισθητικά ελκυστική και, δεδομένης της ενσωμάτωσης της πολιτικής βίας σήμερα, το κείμενο της Άρεντ μπορεί να φαίνεται ως προφανής πηγή για σύγχρονες κριτικές. Η Άρεντ επιδιώκει να εντοπίσει μια μορφή μη βίαιης και μη εργαλειακής δράσης πέρα από το νόμο. Η Άρεντ δεν αναφέρεται ποτέ στο δοκίμιο του Benjamin στο *Περί Βίας*, ή σε άλλα έργα. Είναι πιθανό να το αγνοούσε, αλλά η κριτική της είναι κατά κάποιο τρόπο ασυνήθιστα αντίθετη. Ενώ ο Benjamin εστιάζει την κριτική του στη βία του νόμου και του κράτους και επιδιώκει να εντοπίσει μορφές αντιφρονούντων που θα μπορούσαν (και θα έπρεπε) να υπονομεύσουν και τα δύο, η Άρεντ εστιάζει την κριτική της στη δράση των αντιφρονούντων, ιδιαίτερα σε αυτή του κινήματος της Μαύρης Δύναμης, αφήνοντας νομική και κρατική βία εικαζόμενη. Αυτό το τεκμήριο ήταν ακριβώς ο στόχος (και το σημείο εκκίνησης) του δοκιμίου του Benjamin, και έτσι βρίσκουμε ότι η κεντρική του θέση σχετικά με τη βία του νόμου έχει κρίσιμη έλξη έναντι του επιχειρήματος της Άρεντ. Έχοντας ανακατασκευάσει σχετικά στοιχεία του επιχειρήματος του Benjamin, στρέφεται κανείς στην κριτική της Άρεντ για την πολιτική βία, περιγράφοντας πρώτα τις διακρίσεις της μεταξύ της πολιτικής, κοινωνικής και ιδιωτικής σφαίρας, οι οποίες είναι σαφείς σε άλλα έργα, αλλά λειτουργούν μόνο σιωπηρά στο *Περί Βίας*. Αυτό μας δίνει τη δυνατότητα να εντοπίσουμε πώς οι διαχωρισμοί και οι αποκλεισμοί στο κείμενο της Άρεντ της επιτρέπουν να αποκηρύξει ρητά τη βία σε ένα επίπεδο, ενώ σιωπηρά βασίζεται σε μια συστατική και ρατσιστική μορφή βίας. Οποιαδήποτε σύγχρονη ανάλυση που ενσωματώνει την κριτική της Άρεντ για τη βία είναι, υποστηρίζω, επιρρεπής στην αναπαραγωγή και της καταστροφικής φυλετικής πολιτικής της, η οποία παραμελεί την κρατική βία ενώ κατηγορεί όσους της αντιστέκονται ότι παραβιάζουν την ειρήνη. Τα παρακάτω προσδιορίζονται επομένως ως «προοικονομία».

Πολύ πριν από τη δημοσίευση του *Περί Βίας*, το 1970, η Άρεντ ασχολήθηκε με τη μελέτη της βίας στα πλαίσια του πολέμου, της επανάστασης, του

ιμπεριαλισμού και των σχέσεων της ιδιωτικής και κοινωνικής σφαίρας. Αυτές οι προηγούμενες μελέτες ήταν κρίσιμες με την καντιανή έννοια της κριτικής, δηλαδή τον εντοπισμό διακρίσεων, αντί να απορρίψουν μια αρχή ή μια πρακτική στο σύνολο. Όπως ισχυρίστηκε ο Καντ στην Κριτική του Καθαρού Λόγου, η χρησιμότητα της κριτικής είναι ανάλογη με αυτή της αστυνομίας: διασφαλίζει την τάξη και υπερασπίζεται τα σωστά όρια, αντί να χτίζει κάτι νέο (π.χ. δόγμα). Το να αρνηθούμε τη σημασία αυτής της λειτουργίας, υποστηρίζει ο Καντ, «θα ήταν όσο το να λέμε ότι η αστυνομία δεν έχει θετική χρησιμότητα επειδή η κύρια δουλειά της είναι να σταματήσει τη βία που πρέπει να φοβούνται οι πολίτες από τους άλλους πολίτες, έτσι ώστε να ο καθένας μπορεί να ζει με ειρήνη και ασφάλεια» (115 επίσης Άρεντ Lectures on Kant's 31-35). Ολόκληρο το έργο της Άρεντ ασχολείται με τον εντοπισμό και την αστυνόμευση των ορίων. Συχνά υπερασπίζεται τη σημασία της διάκρισης μπροστά σε αυτό που περιγράφει ως την τάση να πιστεύει ότι «όλα μπορούν τελικά να ονομαστούν αλλιώς» («Τι είναι η Αρχή;», 95). Στο *Περί Βίας*, περιγράφει την αποτυχία διάκρισης εννοιών, όπως η δύναμη, η ισχύς, η βία και η εξουσία ως «θλιβερή σκέψη για την παρούσα κατάσταση της πολιτικής επιστήμης». Η Άρεντ θεώρησε αυτή τη μέθοδο διάκρισης και καθορισμού ορισμών ως ουσιαστικά αριστοτελική. Σε έναν σπάνιο προβληματισμό σχετικά με τη μέθοδο, γράφει: «Ξεκινάω πάντα οτιδήποτε λέγοντας, το Α και το Β δεν είναι το ίδιο. Και αυτό, φυσικά, προκύπτει ακριβώς από τον Αριστοτέλη». Αυτό το σχόλιο προκλήθηκε από τον χαρακτηρισμό της Mary McCarthy για την παρουσία της «μιας μεσαιωνικής συνήθειας σκέψης» («On Hannah Arendt» 337), αλλά δεδομένης της ρητής αστυνομικής λειτουργίας της θεωρητικοποίησης της, η παραπάνω συσχέτιση με τον Καντ είναι πιο κατάλληλη. Ο Jacques Rancière αναφέρεται στη μέθοδο της Άρεντ ως το διαχωρισμό ή τη διανομή του λογικού «le partage du sensible» (36) και πιο συγκεκριμένα στον κατηγορηματικό διαχωρισμό της κοινωνικής και πολιτικής σφαίρας ως «λογική της αστυνομίας» (206). Σε έργα όπως *Η Ανθρώπινη Κατάσταση*, το ζήτημα της βίας, για την Άρεντ, δεν είναι αν πρέπει να υπάρχει στη σύγχρονη ζωή, αλλά περισσότερο που και αν είναι κατάλληλη. Πράγματι, θεωρεί τη βία τόσο απαραίτητη όσο και ικανή για την ανάδυση μιας δημοκρατικής πολιτικής σφαίρας στην οποία τα άτομα μπορούν να συμμετέχουν μη βίαια και ίσα το ένα απέναντι στο άλλο. Μόλις γίνουν τέτοιες διακρίσεις, τα όρια μεταξύ των διαφόρων μορφών πρακτικής ζωής - αυτό που η Άρεντ αναφέρει ως το *vita activa* - μπορούν να διατηρηθούν σωστά. Η κατανόηση του τρόπου με τον οποίο η Άρεντ προσδιορίζει τα όρια μεταξύ της πολιτικής, κοινωνικής και ιδιωτικής σφαίρας της *vita activa*, μας βοηθά να προσδιορίσουμε γιατί ισχυρίζεται ότι η βία τόσο στην κοινωνική όσο και στην ιδιωτική σφαίρα ενεργοποιεί την πολιτική σφαίρα αλλά ταυτόχρονα

απαγορεύεται από την πολιτική σφαίρα. Η ιστορική αφήγηση της Άρεντ για την ανάδυση διακριτών κοινωνικών σφαιρών με τις δικές τους ιδιαίτερες σχέσεις, δραστηριότητες και στόχους είναι διακριτή στο πέρασμα των αιώνων. Χρησιμοποιώντας την αρχαία Ελλάδα ως πρότυπό της, η Άρεντ ξεκινά με ένα δυαδικό μοντέλο στο οποίο υπάρχουν δύο διακριτές σφαίρες ζωής: το ιδιωτικό νοικοκυριό, που είναι η σφαίρα της εργασίας, οι υλικές ανάγκες και οι άνισες σχέσεις διακυβέρνησης, και η πολιτική σφαίρα, που είναι το βασίλειο της ελευθερίας και της ισότητας. Ένα από τα χαρακτηριστικά του νεοτερισμού είναι η εμφάνιση μιας τρίτης σφαίρας, της «κοινωνικής», η οποία είναι μια σφαίρα εργασίας που δεν είναι ούτε δημόσια ούτε ιδιωτική και έτσι θολώνει τα όρια μεταξύ των δύο: «Στον σύγχρονο κόσμο, οι δύο σφαίρες πράγματι ρέουν συνεχώς η μία μέσα στην άλλη σαν κύματα στο αδιάκοπο ρεύμα της ίδιας της διαδικασίας της ζωής» (Ανθρώπινη Κατάσταση 33). Όταν η μαζική κοινωνία έχει «καταβροχθίσει όλα τα στρώματα του έθνους», λέει η Άρεντ, ο κομορμισμός κυβερνά και καθιστά τη διάκριση και τη διαφορά απλώς «ιδιωτικά θέματα» (Ανθρώπινη Κατάσταση 45, 41 επίσης *The Origins* 407-432). Δεδομένων των δεσμεύσεων της Άρεντ για ξεκάθαρα όρια, για ατομική ελευθερία και για την ικανότητα να διακρίνει κανείς τον εαυτό του στη δημόσια σφαίρα μέσω αυτής της ελευθερίας, η καταπάτηση του κοινωνικού στην πολιτική σφαίρα αντιπροσωπεύει μια τριπλή απειλή. Απειλεί να (α) μετατρέψει την πολιτική σφαίρα σε μέσο παρά σε σκοπό, που (β) υπονομεύει τις συνθήκες της ελευθερίας και ασκεί μια καθοδική εξισωτική δύναμη που (γ) συμβάλλει στη μαζικοποίηση και όχι στην ατομική διάκριση: «Η ισότητα στον σύγχρονο κόσμο είναι μόνο η πολιτική και νομική αναγνώριση του γεγονότος ότι η κοινωνία έχει κατακτήσει τη δημόσια σφαίρα» (Ανθρώπινη Κατάσταση 33, επίσης «Τι είναι Ελευθερία;» 155). Στα βιβλία *Για την επανάσταση* και *Η Ανθρώπινη Κατάσταση* η σφαίρα της πολιτικής είναι το παράδειγμα του μη βίαιου κοινωνικού συντονισμού, ενώ στην ιδιωτική και κοινωνική σφαίρα η βία θεωρείται φυσική. Ο σχεδόν αποκλεισμός της βίας από την πολιτική σφαίρα είναι μια ρητή απόρριψη του επιχειρήματος του Max Weber στο «*Politics as a Vocation*» (1919) ότι η πολιτική είναι μια κοινωνική σχέση κυριαρχίας που βασίζεται στη βία (Περί Βίας, 35-36). Μια τέτοια βία είναι κατάλληλη, γράφει η Άρεντ, μόνο σε εκείνες τις μορφές διακυβέρνησης που απαντώνται στην ιδιωτική σφαίρα, δηλαδή «το σπίτι και την οικογενειακή ζωή, όπου ο αρχηγός του νοικοκυριού κυβερνά με αδιαμφισβήτητες, δεσποτικές εξουσίες» και είναι χαρακτηριστικό της εργασίας στην ιδιωτική σφαίρα και της εργασίας στον κοινωνικό τομέα. Όταν η ιδιωτική και η δημόσια σφαίρα αποτυγχάνουν να διατηρήσουν ένα σαφές όριο, όπως συμβαίνει στα αυταρχικά καθεστώτα, ο κρατικός δεσποτισμός μπορεί επίσης να «παρομοιαστεί με την οργάνωση του νοικοκυριού» (Ανθρώπινη Κατάσταση 27). Η Άρεντ

αναφέρεται στη βία της ιδιωτικής και κοινωνικής σφαίρας ως «προπολιτική» και όχι ως μη πολιτική, επειδή τις βλέπει ως απαραίτητες προϋποθέσεις για την ανάδυση της ελευθερίας. «Επειδή όλα τα ανθρώπινα όντα υπόκεινται στην ανάγκη», γράφει, «..έχουν δικαίωμα στη βία προς τους άλλους. Η βία είναι η πράξη της απελευθέρωσης από την αναγκαιότητα της ζωής για την ελευθερία του κόσμου» (Η Ανθρώπινη Κατάσταση, 31). Με τον όρο «αναγκαιότητα ζωής», η Άρεντ αναφέρεται στις απαραίτητες συνθήκες για τη διατήρηση της βιολογικής ζωής και υγείας. Όταν η Άρεντ μιλάει για την υπέρβαση της απαραίτητης εργασίας της ιδιωτικής σφαίρας, δεν εννοεί ότι υπερβαίνουμε κατά κάποιο τρόπο τις βιολογικές ανάγκες, αλλά μάλλον ότι είμαστε σε θέση να αναγκάσουμε τους άλλους να κάνουν την απαραίτητη εργασία για να ικανοποιηθούν οι ανάγκες τους. Στο πλαίσιο της αρχαίας Ελλάδας, με την οποία η Άρεντ ξεκινά την αφήγησή της, η εστίασή της είναι στην εργασία των σκλάβων: «η βία δικαιολογείται σε αυτήν τη σφαίρα επειδή είναι το μόνο μέσο για να κυριαρχήσει κανείς επί της ανάγκης» (Η Ανθρώπινη Κατάσταση, 31). Η ιδιωτική σφαίρα είναι επομένως ένας τόπος θεμελιώδους ανισότητας και ανελευθερίας, κάτι που η Άρεντ ισχυρίζεται ότι αποτελεί προϋπόθεση για τη θεμελιώδη ισότητα και ελευθερία της πολιτικής σφαίρας. Στην κριτική της για τον διαχωρισμό των σχολείων στις ΗΠΑ, για παράδειγμα, η Άρεντ ξεκαθαρίζει ότι η ισότητα πρέπει να περιορίζεται στην πολιτική σφαίρα και να μην αναζητείται στην ιδιωτική ή κοινωνική σφαίρα, η οποία είναι ο χώρος της δημόσιας εκπαίδευσης. Πράγματι, η Άρεντ περιγράφει τις διακρίσεις στην κοινωνική σφαίρα, που περιλαμβάνει τις φυλετικές διακρίσεις στα δημόσια εκπαιδευτικά ιδρύματα, ως «κοινωνικό δικαίωμα» που βασίζεται στην ελευθερία του συνεταιρίζεσθαι, ενώ η ισότητα είναι μόνο πολιτικό δικαίωμα («Reflections», 51). Η Άρεντ ισχυρίζεται ότι είναι αντίθετη στον νομικά επιβαλλόμενο διαχωρισμό, αλλά όχι στο «κοινωνικό έθιμο» του διαχωρισμού (49). Επομένως, οι φυλετικές διακρίσεις που ασκούνται από άτομα και μη κρατικές οργανώσεις θα πρέπει να προστατεύονται, καταλήγει. «Το ερώτημα», γράφει η Άρεντ, «δεν είναι πώς να καταργήσουμε τις διακρίσεις, αλλά πώς να τις κρατήσουμε περιορισμένες στην κοινωνική σφαίρα, όπου είναι νόμιμες, και να τις αποτρέψουμε στην πολιτική και προσωπική σφαίρα, όπου είναι καταστροφική»). Κατά τη διάρκεια της ιστορίας, σύμφωνα με την Άρεντ, οι περισσότεροι πολιτικοί φιλόσοφοι απέτυχαν να διακρίνουν σωστά την εξουσία και τη βία, μια διάκριση που σκιαγραφεί λεπτομερώς στο βιβλίο της *Η Ανθρώπινη Κατάσταση* (22-78; 199-207). Το γεγονός ότι αναπαράγει εκτενώς αυτή την αφήγηση στο *Περί Βίας* (35-56), καταδεικνύει τη σημασία της για την κριτική της στην σκέψη και το κίνημα της *Μαύρης Εξουσίας* και την πεποίθησή της ότι, παρά την επιτυχία τους στα πολιτικά δικαιώματα και τα αντιπολεμικά κινήματα, οι υποστηρικτές της μη βίας βρίσκονται σε άμυνα (14).

Η ΕΞΟΥΣΙΑ, Η ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΚΑΙ Η ΕΞΑΙΡΕΣΗ ΣΤΗ ΜΗ ΒΙΑ

Η εξουσία σχετίζεται με την ικανότητά μας να ενεργούμε από κοινού, λέει η Άρεντ. Εντοπίζεται επομένως όχι μέσα στο άτομο, αλλά στις σχέσεις μεταξύ των ατόμων, δηλαδή στην ομάδα, και όταν η ομάδα διαλύεται, το ίδιο συμβαίνει και με αυτή την εξουσία (Περί Βίας 44). Στο βιβλίο *Η Ανθρώπινη Κατάσταση* της Άρεντ, αναφέρεται στον χώρο στον οποίο αυτή η υποκριτική ομιλία καθίσταται δυνατή ως ο «χώρος της εμφάνισης» (199). «Στην υποκριτική και την ομιλία», γράφει η Άρεντ, «οι άνδρες δείχνουν ποιοι είναι, αποκαλύπτουν ενεργά τις μοναδικές προσωπικές τους ταυτότητες και έτσι κάνουν την εμφάνισή τους στον ανθρώπινο κόσμο» (179). Αυτή η μορφή δημοσιότητας, αν μπορεί κανείς να το χαρακτηρίσει έτσι, μας επιτρέπει να κάνουμε γνωστούς ο ένας τον άλλον ως άτομα και έτσι να αποκτήσουμε κοινωνική αναγνώριση. Είναι η βάση της **πόλης**, η οποία λειτουργεί επίσης ως «ένα είδος οργανωμένης κατάστασης» (198).⁸ Η εξουσία που παράγεται μέσα σε αυτήν την πόλη είναι, υποστηρίζει ο Άρεντ, η *potestas in populo* ή η εξουσία του λαού που είναι απαραίτητη για την κυβέρνηση αλλά και διακυβέρνηση. Εντούτοις, η κυβέρνηση και το κράτος δικαίου είναι, σύμφωνα με την Άρεντ, υλοποιήσεις αυτής της μη βίαιης δύναμης του λαού, οπότε όταν «η ζωντανή δύναμη του λαού παύει να τα υποστηρίζει», οι κρατικοί θεσμοί «πετρώνουν και φθείρονται» (Περί Βίας, 40-1). Η Άρεντ υποστηρίζει emphatically ότι η μη βίαιη δράση είναι η ζωτική ενέργεια της πολιτικής σφαίρας, ενώ η εργασία - ως οργανική και βίαιη - χαρακτηρίζει την κοινωνική και την ιδιωτική σφαίρα αντίστοιχα. Είναι η εξουσία, «αυτοσκοπός», που κατέχει το επίκεντρο στην πολιτική σφαίρα, με τη βία να αποκλείεται στο βαθμό που η Άρεντ δεν το θεωρεί το εργαλείο της κρατικής δράσης και τη νομική βία. Σε αυτό, η Άρεντ ακολουθεί τον Καντ, όχι μόνο στην προαναφερθείσα μέθοδο κριτικής ως όρια αστυνόμευσης, αλλά και σχετικά με τις αντιλήψεις του Καντ για την πολιτική δράση: «Ο Καντ δεν εννοούσε να διατυπώσει ή να συλλάβει τις αρχές του ωφελιμισμού του την εποχή του, αλλά αντίθετα ήθελε πρώτα απ' όλα να υποβιβάσει την κατηγορία των μέσων-σκοπών στη σωστή της θέση και να αποτρέψει τη χρήση της στο πεδίο της πολιτικής δράσης» (*Η Ανθρώπινη Κατάσταση*, 156). Αυτή η κατανόηση της πολιτικής σφαίρας ως σε μεγάλο βαθμό μη βίαιης και της πολιτικής δράσης ως μη εργαλειακής είναι μάλλον αξιοσημείωτη όταν κρίνεται από τη μέθοδο της ίδιας της Άρεντ. Η πολιτική δεν ορίζεται από πράξεις διακυβέρνησης, νομοθετικής ρύθμισης ή θέσπισης δικαιωμάτων, που λίγο πολύ απουσιάζουν από άλλες σφαίρες πρακτικής δραστηριότητας (*vita activa*). Η Άρεντ δεν θεωρεί ότι η υπέρβαση της βίας είναι προϋπόθεση για την παρουσία της δικαιοσύνης. Ο Sheldon Wolin υποστηρίζει ότι αυτή η σιωπή σχετικά με τη δικαιοσύνη σχετίζεται άμεσα με μια άλλη «εξαιρετική παράλειψη» στη θεωρία του Άρεντ, δηλαδή το

κράτος. Ενώ είναι αλήθεια ότι οι ταξινομήσεις της Άρεντ αντικατοπτρίζουν την προσοχή της στην αρχαία Ελλάδα, είναι η προσπάθειά της να αναπαραστήσει περίπλοκες ανθρώπινες σχέσεις και θεσμούς με μια μορφή πρακτικής δραστηριότητας (π.χ. εργασία, δράση) που την οδηγεί σε συγκεκριμένα συμπεράσματα. Όχι μόνο αποκλείει τις καταναγκαστικές εξουσίες του κράτους -από τη νομική του τάξη μέχρι την άσκηση της στρατιωτικής του βίας- από την πολιτική, αλλά δεν λογοδοτεί για τέτοια βία ούτε σε καμία άλλη σφαίρα. Το κράτος, το οποίο ο Wolin αναφέρει δικαίως ως τη «μεγαλύτερη συγκέντρωση καταναγκαστικής δύναμης στην ιστορία» (296), εξορίζεται σχεδόν εξ ολοκλήρου στα διάκενα των κατηγοριών της Άρεντ. Είδαμε ότι η δομή της θεωρίας της Άρεντ προηγείται τριών θεμελιωδών τύπων ανθρώπινης δραστηριότητας (δηλαδή το *vita activa*). Αυτοί οι τύποι είναι, κατά αύξουσα σειρά σπουδαιότητας, δουλεία, εργασία και δράση και το καθένα αντιστοιχεί σε «μία από τις βασικές συνθήκες υπό τις οποίες δόθηκε η ζωή στη γη στον άνθρωπο».

Η Άρεντ όρισε έτσι την ανθρώπινη κατάσταση μέσα από τέσσερις θεμελιώδεις τρόπους ύπαρξης στον κόσμο—στοχασμός (*theōria*), δουλεία, εργασία και δράση—κανένα από τα οποία δεν καταγράφει τη βία του πολέμου, επανάσταση, επιβολή του νόμου, τιμωρία, αποικιοκρατία, σκλαβιά, κρατική και τρομοκρατία, η επαγρύπνηση, η ενδοοικογενειακή βία ή η αμυντική βία που ασκείται από άτομα και κοινότητες εναντίον αυτών. Είναι σαφές, ωστόσο, ότι αυτό το τριμερές μοντέλο απλά δεν μπορεί να χωρέσει τις παραπάνω μορφές βίας. Η μη ικανοποιητική λύση της Άρεντ σε αυτό το πρόβλημα είναι να εισαγάγει την κρατική βία ως εξαίρεση. Σε μια παρενθετική παρατήρηση, παραδέχεται ότι οργανικές δραστηριότητες όπως η διακυβέρνηση και η νομοθεσία (δηλ. οι μορφές διακυβέρνησης που ο Βέμπερ τόνισε ότι περιλαμβάνουν βία) στην πραγματικότητα λαμβάνουν χώρα και στην πολιτική σφαίρα: «Αυτό, φυσικά, δεν είναι για να αρνηθούμε ότι οι κυβερνήσεις ακολουθούν πολιτικές και χρησιμοποιούν τη δύναμή τους για να επιτύχουν προδιαγεγραμμένους στόχους», γράφει (Περί βίας, 51). Ωστόσο, δεν γίνεται καμία πρόταση για το πώς θα συμβιβάσουμε αυτόν τον ισχυρισμό με τους προηγούμενους ισχυρισμούς της που αποκλείουν ακριβώς αυτό το είδος εργαλείων. Στις σπάνιες στιγμές που η Άρεντ αναγνωρίζει την κρατική βία στην πολιτική σφαίρα, τίθεται με όρους «έσχατης λύσης» (Περί βίας 47, 51, 63). Ασκεείται κατάλληλα μόνο εναντίον ενός εγκληματία, επαναστάτη, ή ξένο εχθρό, υποστηρίζει και μπορεί να χρησιμοποιηθεί μόνο για να «διατηρηθεί ανέπαφη η δομή εξουσίας» (Περί Βίας, 47). Για την Άρεντ, η βία στην πολιτική σφαίρα ερμηνεύεται ως ασυνήθιστη, όχι θεμελιώδης. Είναι αποδεικτικό στοιχείο για την κατάρρευση των σωστών σχέσεων και η εξαιρετική χρήση του δικαιολογείται μόνο όταν χρησιμεύει για τη διατήρηση

της δομής εξουσίας: «Η βία εμφανίζεται εκεί όπου η εξουσία βρίσκεται σε κίνδυνο» (Περί Βίας, 56). Στην συνέχεια και αφού έχει δοθεί όλη αυτή η πληροφορία, σκόπιμο είναι να αναλυθεί σε ποιο βαθμό μπορεί το έργο της Χάνα Άρεντ να μας βοηθήσει στην κατανόηση των σύγχρονων συγκρούσεων.

Το έργο της Άρεντ, αν και είναι σίγουρα χρήσιμο για την κατανόηση ενός ορισμού της βίας μέσα στη σύγκρουση, δεν μπορεί να εφαρμοστεί με ακρίβεια στις σύγχρονες συγκρούσεις. Σε μεγάλο βαθμό μια θεωρητική ή φιλοσοφική αιτιολόγηση της βίας και όχι μια χρήσιμη εφαρμογή της θεωρίας, το Περί Βίας, αναμφισβήτητα το πιο σχετικό έργο της Άρεντ με τις σύγχρονες συγκρούσεις, είναι κατά την άποψη του συγγραφέα ανεπαρκές για να βοηθήσει στην κατανόηση της σημερινής σύγκρουσης, και σίγουρα σε σύγκριση με τη σκέψη πολλών άλλων στοχαστών. Ο παράδοξος τρόπος με τον οποίο η εξουσία ερμηνεύεται από την Άρεντ, και οι συνέπειες των ιδεών της Άρεντ καθιστούν την εφαρμογή των εννοιών της στις σύγχρονες συγκρούσεις προβληματική. Ωστόσο, υπάρχει αξία σε πολλά από τα επιχειρήματα και τους ορισμούς που δίνονται στο Περί Βίας.

Το έργο της Άρεντ για τη βία συμβάλλει στην κατανόηση της σύγχρονης σύγκρουσης κυρίως μέσω του επαναπροσδιορισμού των σχετικών εννοιών που είναι κυρίως η εξουσία και η βία, καθώς και ο τρόμος. Για την Άρεντ, η εξουσία είναι ουσιαστικά μια εντολή για έναν *ηθοποιό να αναλάβει δράση* – στην πραγματικότητα είναι το πολιτικό κεφάλαιο που μπορεί να ενισχυθεί από τη δημοκρατία ή τη λαϊκή υποστήριξη. Η Άρεντ γράφει για την ιδέα ότι τα κράτη χρειάζονται δύναμη για να μπορέσουν να διατηρήσουν τις βίαιες ενέργειες (Άρεντ 1972, 143) και ότι η χρήση βίας διαβρώνει αυτή τη δύναμη. Η βία είναι η ενέργεια που λαμβάνεται για να εξαναγκαστεί βίαια η υποστήριξη από μια ομάδα. Για την Άρεντ, «Η εξουσία και η βία είναι αντίθετα. όπου το ένα κυβερνά απόλυτα, το άλλο απουσιάζει. Η βία εμφανίζεται εκεί όπου η εξουσία βρίσκεται σε κίνδυνο.» (1969 σελ. 56). Η βία μπορεί να διαπραχθεί χωρίς δύναμη ή δημοτικότητα, πράγματι, «η βία, πρέπει να θυμόμαστε, δεν εξαρτάται από αριθμούς ή απόψεις αλλά από εργαλεία» (Άρεντ 1969, σ. 53). Η Άρεντ υποστηρίζει την ιδέα ότι «...η διάκριση μεταξύ **βίαιης** και **μη βίαιης** δράσης είναι ότι η πρώτη στρέφεται αποκλειστικά στην καταστροφή της παλιάς και η δεύτερη ασχολείται κυρίως με την εγκαθίδρυση κάτι νέου». Ο τρόμος χρησιμοποιείται για να περιγράψει την κατάσταση της κυβέρνησης που υποστηρίζεται πλήρως από τη βία. «Ο τρόμος δεν είναι το ίδιο με τη βία, είναι μάλλον η μορφή διακυβέρνησης που δημιουργείται όταν η βία, έχοντας καταστρέψει κάθε εξουσία, δεν παραιτείται αλλά, αντίθετα, παραμένει υπό τον πλήρη έλεγχο» (Άρεντ, 1969, σ. 122).

Η Άρεντ έχει δίκιο όταν επισημαίνει ότι «οι παλιές αλήθειες σχετικά με τη σχέση μεταξύ πολέμου και πολιτικής ή για τη βία και την εξουσία έχουν γίνει ανεφάρμοστες» (1969), και οι ιδέες της για τη φύση της βίας μπορούν να εφαρμοστούν με κάποια επιτυχία όχι μόνο σε κράτη αλλά φορείς, είτε πρόκειται για ομάδες όπως αυτονομιστές, κυβερνήσεις ή ακόμη και μεμονωμένα άτομα. Πράγματι, η αναγνώριση της εξουσίας ως πληθυσμού που μπορεί να «δράσει από κοινού» υποδηλώνει ότι παράγοντες όπως η ιδεολογία και οι κανόνες μπορούν να εφαρμοστούν στη μελέτη της σύγχρονης σύγκρουσης. Ωστόσο, παρά τις σημαντικές διαφορές σκέψης έξω από τη ρεαλιστική κρατική βία, η θεωρία της Άρεντ εξακολουθεί να βασίζεται σε μεγάλο βαθμό σε μια στρουκτουραλιστική εκτίμηση της φύσης της σύγκρουσης.⁵¹

ΤΑ ΠΑΡΑΔΟΞΑ ΤΩΝ ΟΡΙΣΜΩΝ ΤΗΣ ΆΡΕΝΤ

Το μεγαλύτερο μέρος της κριτικής προκύπτει αναμφισβήτητα από τους ορισμούς που χρησιμοποιεί η Άρεντ στη συζήτηση της βίας. Όπως γράφει ο Ayyash, «Η βία δεν μπορεί να συλληφθεί μέσα σε εννοιολογικά πλαίσια όπως της Άρεντ και του Fanon, όπου η βία πρέπει να παίζει συγκεκριμένο ρόλο μόνο σε μια αυστηρά οριοθετημένη θεωρητική περιοχή» (σελ. 352, 2013). Ενώ η ερμηνεία της Άρεντ για τη σύγκρουση είναι αυτή που αποφεύγει μια κρατοκεντρική προσέγγιση – και έχει δίκιο να ενσωματώνει κάπως έννοιες όπως η κουλτούρα και οι ιδεολογικοί παράγοντες στην κατανόηση της σύγκρουσης, εξακολουθεί να βασίζεται υπερβολικά σε συστηματικές εκτιμήσεις, κατασκευάζοντας τη δική της δομή διεθνών συγκρούσεων. Η Άρεντ προσεγγίζει πολύ από τη σωστή κατεύθυνση – λαμβάνοντας υπόψη την ψυχολογική αντίδραση όσων έχουν δύναμη στην αντίδραση ή την υποκίνηση βίαιων συγκρούσεων, ωστόσο δηλώνει όπως «...η ανικανότητα γεννά βία ή η απώλεια εξουσίας δελεάζει τους άνδρες να υποκαταστήσουν τη βία με την εξουσία», ενώ στη θεωρία της ενσωματώνει κάποια ψυχολογική αιτιολόγηση, περιορίζεται ταυτόχρονα στο κατά πόσο αυτό όντως εφαρμόζεται.

⁵¹ Ο δομικός λειτουργισμός, ή απλά ο λειτουργισμός, είναι «ένα πλαίσιο για την οικοδόμηση της θεωρίας που βλέπει την κοινωνία ως ένα σύνθετο σύστημα του οποίου τα μέρη συνεργάζονται για την προώθηση της αλληλεγγύης και της σταθερότητας».

Αυτή η προσέγγιση εξετάζει την κοινωνία μέσω ενός προσανατολισμού σε μακροεπίπεδο, ο οποίος εστιάζεται σε ευρεία κλίμακα στις κοινωνικές δομές που διαμορφώνουν την κοινωνία στο σύνολό της, και πιστεύει ότι η κοινωνία έχει εξελιχθεί όπως οι οργανισμοί. Αυτή η προσέγγιση εξετάζει τόσο την κοινωνική δομή όσο και τις κοινωνικές λειτουργίες. Ο λειτουργισμός απευθύνεται στην κοινωνία ως σύνολο ως προς τη λειτουργία των συστατικών της στοιχείων. δηλαδή κανόνες, έθιμα, παραδόσεις και θεσμούς. (Macdonis, John (1944–2011). Sociology. Gerber, Linda Marie (7^η έκδοση.). Toronto, Canada: Pearson Prentice Hall. ISBN 9780137001613. OCLC 652430995)

Η διάκριση της Άρεντ μεταξύ εξουσίας και βίας εγείρει ορισμένα ζητήματα τόσο θεωρητικά όσο και κατά την εφαρμογή των ορισμών της στο πλαίσιο των σύγχρονων συγκρούσεων. Η απόρριψη της βίας ως παράνομης από κάθε άποψη – και ωστόσο δικαιολογημένη σε περιπτώσεις όπως η επανάσταση είναι μερικές φορές, όπως γράφει ο Ayyash (σελ. 342, 2013), «παράδοξη». Πράγματι, στη σύγχρονη σύγκρουση έξω από την αφηρημένη θεωρία, η βία και η πολιτική είναι συχνά πιο δύσκολο να διακριθούν. Όπως γράφει ο Swift (σελ. 358, 2013) «το πρόβλημα της θεωρίας της Άρεντ συχνά θεωρείται ότι βρίσκεται στα όρια των κανονιστικών αξιώσεων της για μια πολιτική καθαρισμένη από τη βία». Η διάκριση μεταξύ πολιτικής ή εξουσίας και βίας είναι, σε πολλές συγκρούσεις, συχνά αδύνατο να διακριθεί. Ο Habermas (σ. 18, 1977) επέκρινε σωστά τη σύνδεση της στρατηγικής δράσης της Άρεντ τόσο με τη βία όσο και με την εργαλειακή δράση – όπως γράφει ο Swift, είναι «τόσο μη ρεαλιστικό όσο και βιαστικό στην προσπάθειά του να αναγάγει κάθε στρατηγική σε βία» (2013, σελ. 28). Η αναγωγή της βίας και της εξουσίας σε αφηρημένες και διακριτές έννοιες δεν αποτελεί μια στέρεη θεωρητική βάση για την κατανόηση της σύγκρουσης. Όπως γράφει ο Penta, «η συζήτηση της Άρεντ για την εξουσία μπορεί να φανεί ότι βασίζεται σχεδόν εξ ολοκλήρου από κατηγορίες γλώσσας, πιο συγκεκριμένα, γλώσσα κατανοητή σύμφωνα με ένα ερμηνευτικό παράδειγμα» (σελ. 212, 1996). Η κατανόηση της εξουσίας από την Άρεντ ως ουσιαστικό αποτέλεσμα του λόγου είναι δύσκολο να ερμηνευτεί ως ξεχωριστή από την πραγματική πράξη βίας. Λαμβάνοντας υπόψη αυτό, με τον ισχυρισμό της Άρεντ ότι η βία «μπορεί να είναι δικαιολογημένη, αλλά ποτέ δεν θα είναι νόμιμη» (1969, σελ. 52), υπάρχουν ορισμένα ζητήματα στο να διακρίνουμε πώς μπορεί να θεωρηθεί δικαιολογημένη, όπως θα αναλυθεί αργότερα.

Όπως βλέπουμε, η βία και η εξουσία θεωρούνται αναμφισβήτητα καλύτερα αλληλένδετες έννοιες – «...η βία και η πολιτική δεν είναι δύο ξεχωριστές οντότητες. Μάλλον, αποτελούν ένα συνεχές στο οποίο εδραιώνονται σχέσεις κυριαρχίας και εξουσίας, αλλά και αντιστέκονται συνεχώς, τροποποιούνται, αναστρέφονται και διαπραγματεύονται» (Ayyash, σελ. 354, 2013). Αυτοί οι ορισμοί αφήνουν τις ρίζες της σύγκρουσης άγνωστες. Ο ορισμός της βίας από την Άρεντ, η διευκρίνισή της ότι «η εξουσία και η βία είναι αντίθετα» (Άρεντ, 1969 σελ. 56) και ο ισχυρισμός ότι οι ρίζες της βίας προέρχονται μόνο από την ιστορική βία δεν βοηθούν στην κατανόηση των αιτιών μιας σύγκρουσης. Όπως γράφει ο Finlay, για την Άρεντ υπάρχει μια κάποια «απροθυμία να θεωρήσει τη βία ως κάτι που μπορεί να συμβεί μέσα στην πολιτική» (2009, σελ. 30). Ωστόσο, σχετικά με τη διευκρίνιση για τη βία, «η αιτιολόγησή της χάνει σε αληθοφάνεια όσο πιο μακριά το επιδιωκόμενο τέλος της υποχωρεί στο μέλλον» (Άρεντ, 1969, σελ. 52), όπως γράφει ο Finlay, οδηγεί στην κατάσταση

όπου «με το βλέμμα στην ιστορική εμπειρία. Ακόμη και οι βασικές δικαιολογίες πρέπει να αντιμετωπίζονται με σκεπτικισμό. Η βία δεν μπορεί να θεωρηθεί πρωτίστως αποτέλεσμα ιστορικής προέλευσης – και οι ορισμοί που περιγράφονται δεν μπορούν να εξηγήσουν την αόρατη σύγκρουση καθώς προκύπτει.

ΟΙ ΕΝΝΟΙΕΣ ΤΗΣ ΆΡΕΝΤ ΣΤΗΝ ΠΡΑΞΗ

Παρά ορισμένα από τα παράδοξα όρια των ορισμών της Άρεντ, μπορούμε να προσδιορίσουμε τον όρο εξουσία της Άρεντ ως «την ανθρώπινη ικανότητα όχι απλώς να ενεργεί κανείς αλλά να ενεργεί από κοινού» (Άρεντ 1972, σελ. 143), που εφαρμόζεται χρήσιμα σε κάποιο βαθμό στον ρόλο της κοινής γνώμης σύγχρονη σύγκρουση. Οι πρόσφατες λαϊκές εξεγέρσεις στη Μέση Ανατολή είναι σχετικές όταν σκεφτόμαστε τη σχέση μεταξύ βίας και «εξουσίας», καθώς και τη νομιμοποίηση και την εργαλειοποίηση της βίας. Διανοητές όπως ο Çubukçu (2013) συνεχίζουν την σκέψη της Άρεντ σε σχέση με τη σύγκρουση στη Λιβύη του 2011, θέτοντας τα ερωτήματα: «Ήταν ποτέ η ξένη στρατιωτική επέμβαση ένα νόμιμο μέσο για την ανατροπή ενός καταπιεστικού καθεστώτος; Ήταν η ξένη επέμβαση ένα νόμιμο μέσο όταν το ζητούσαν «εθνικοί» επαναστάτες;» (σελ. 53, 2013) – Ζητήματα που αποτυγχάνουν να εξηγήσουν και να περιλάβουν οι ορισμοί της Άρεντ για τη βία. Ενώ πολλά προβλήματα προκύπτουν από την αφηρημένη θεωρητική φύση της θεωρίας της Άρεντ, μπορούμε μόνο να εφαρμόσουμε σε μικρό βαθμό ορισμένες έννοιες της Άρεντ στις σύγχρονες συγκρούσεις.

Οι υποθέσεις της Άρεντ σχετικά με τη φύση της βίας, κυρίως ότι διαβρώνει τη νομιμότητα με περιττή χρήση είναι κάπως ορατές στο διεθνές δίκαιο σχετικά με τις σύγχρονες παρεμβάσεις. Η σκέψη της Άρεντ για την νομιμότητα της βίας σίγουρα αντικατοπτρίζεται στο διεθνές δίκαιο με την ύπαρξη αρχών όπως η Ευθύνη Προστασίας (R2P) – στην πραγματικότητα, η δέσμευση της Άρεντ στη βία βραχυπρόθεσμα έχει κάποια αξία στον τρόπο σκέψης για τη σύγχρονη σύγκρουση. Τα τελευταία χρόνια η ξένη παρέμβαση σε εσωτερικές συγκρούσεις έχει βεβαίως εκληφθεί ως μια επιτυχημένη νόμιμη παρέμβαση εάν η βία είναι περιορισμένη σε κλίμακα και ένταση – και με κάποια δικαιολογία.

Η κατανόηση της βίας από την Άρεντ δεν είναι ορατή μόνο στις στάσεις του διεθνούς δικαίου, αλλά και στις ιδέες της Άρεντ για την προέλευση της βίας. Απλούστερα, η ιδέα ότι τα βίαια μέσα οδηγούν αναπόφευκτα σε βίαιο σκοπό έχει ορισμένα σύγχρονα παραδείγματα. Η Amaya-Akkermans (2012) χρησιμοποιεί την περίπτωση της βίας στον Λίβανο και τη Συρία για να απεικονίσει την εξάπλωση της βίας με όρους «Άρεντιανούς». Όπως έχει γράψει ο Panitch, το χτύπημα και η συνεχιζόμενη βία αμαύρωσαν την εμπλοκή των ΗΠΑ στη Μέση Ανατολή για δεκαετίες και οι πιθανότητες για αντίποινα είναι ορατές παντού (2003, σελ. 233).

Όταν πρόκειται για την εφαρμογή των στάσεων της Άρεντ απέναντι στην τεχνολογία και στις σύγχρονες συγκρούσεις, παρά τις υποθέσεις της ότι η τεχνολογία θα οδηγούσε αναπόφευκτα σε μια κατάσταση τρόμου, απέχει πολύ από την πραγματικότητα. Η υπόθεση της Άρεντ ότι «η ανάπτυξη στρατιωτών ρομπότ, που θα εξάλειφε εντελώς τον ανθρώπινο παράγοντα και, πιθανώς, θα επέτρεπε σε έναν άνθρωπο με ένα κουμπί στη διάθεσή του να καταστρέψει όποιον θέλει, θα μπορούσε να αλλάξει αυτή τη θεμελιώδη υπεροχή της εξουσίας έναντι της βίας» (Άρεντ, 1969). δεν μπορεί να συμβεί δεδομένης της απόλυτης φύσης των εννοιών της Άρεντ. Η αντίληψη της Άρεντ για μια πλήρη κατάσταση τρόμου – χωρίς λαϊκή υποστήριξη – δεν μπορεί να υπάρχει λόγω της λανθασμένης αντίληψης της Άρεντ για την εξουσία.

Τέλος, ενώ η Άρεντ είναι πρόθυμη να παραδεχτεί ότι «δεν υπήρξε ποτέ κυβέρνηση που να βασίζεται αποκλειστικά στα μέσα βίας», είναι αναμφισβήτητη εξίσου αληθής για ένα κράτος εξουσίας δεδομένων των διακριτών ορισμών που χρησιμοποιούνται.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Εφόσον επιχειρήθηκε να δοθεί μια ερασιτεχνική ανάλυση των θέσεων της Άρεντ μέσα από το βιβλίο της *Περί Βίας*, η ίδια η Άρεντ αναμφισβήτητα υφίσταται την ίδια κριτική. Σήμερα, χωρίς να φταίει, πολλά από τα παραδείγματα της Άρεντ είναι ξεπερασμένα, ωστόσο ακόμη και αν ληφθούν υπόψη οι ιδέες αφηρημένα ή σε σχέση με τα ζητήματα της εποχής, πολλά γίνονται καλύτερα κατανοητά με εναλλακτικά μέσα. Η Άρεντ σπεύδει να απορρίψει στρατηγικές εκτιμήσεις που αναπόφευκτα συνεπάγονται βία, κάνοντας την αδύνατη διάκριση μεταξύ βίας και πολιτικής. Ενώ μερικά από τα ζητήματα που εγείρει η Άρεντ στην περιγραφή της για την εξουσία και τη βία είναι αναμφίβολα σχετικά –και δυνητικά χρήσιμα για όσους θα τα ερευνούσαν ενδελεχέστερα– τα ίδια θέματα και ενέργειες βρίσκονται σε άλλα σημεία της μελέτης της σύγχρονης σύγκρουσης. Το *Περί Βίας* περιορίζεται από μόνο του στο πόσο μπορεί να αναλύσει τη σύγκρουση μέσα σε ένα θεωρητικό παράδειγμα. Καυστικά έγραψε ο Crick για το *Περί Βίας* ότι «είναι τόσο αφηρημένο όσο και πολύ άμεσο να επιτεθείς στην άποψη ότι η βία μπορεί να δικαιολογηθεί ως αναγκαιότητα της εξουσίας ή ότι κάθε εξουσία πρέπει να δέχεται επίθεση ότι περιλαμβάνει απαραίτητα βία.» (σελ. 365, 2012).

Παρότι η Άρεντ είναι πιο επίκαιρη από πότε και παρότι τα θεωρήματά της είναι αμφιλεγόμενα στην κοινότητα των επιστημόνων της πολιτικής θεωρίας, ακόμη μένει πάντα ανοιχτό το ζήτημα των σχέσεων βίας-εξουσίας. Αφού λίγοι μόνο μετέχουν στην πολιτική, ως ίσοι μεταξύ τους, τι είδους σχέση διαμορφώνουν με τους υπόλοιπους;

Ο Richard Wollin απευθύνει στην Χάνα Άρεντ πολλές κατηγορίες για αυτές τις θέσεις της (βάζει αριστοκρατικούς φραγμούς, έχει αλλόκοτη επιχειρηματολογία, κάνει προσβλητική διάκριση μεταξύ ενεργών και παθητικών πολιτών, επιδεικνύει ελιτιστική μεροληψία, κτλ)⁵² αλλά μου φαίνεται πως η παραδοχή της αδιαφορίας της μεγάλης πλειονότητας των πολιτών για την πολιτική είναι ρεαλιστική περιγραφή της κατάστασης που δεν πρέπει πια να την κρύβουν τα ψευδοπολιτικά μαζικά κινήματα⁵³ για να ισχυρίζονται ότι έχουν ισχυρή λαϊκή νομιμοποίηση.

Με άλλα λόγια, ίσως είναι μοιραίο η πολιτική να είναι ολιγαρχική, ήτοι η εξουσία, η πολιτική ισχύς, να ανήκει στη μικρή (κατά κανόνα) ομάδα που τα μέλη της ανταγωνίζονται για να αναλάβουν τη διαχείριση των δημοσίων πραγμάτων, ήτοι να ασκήσουν την εξουσία. Το αρεντιανό οριζόντιο πολιτικό συμβόλαιο περιλαμβάνει λίγους, αυτούς μάλλον θα πρέπει να αποκαλούμε

⁵² Τα παιδιά του Χάιντεγκερ, σ. 96

⁵³ Για την επανάσταση, σ. 377

βουλευόμενο πολιτικό σώμα και όχι το σύνολο των πολιτών: οι πολίτες έχουν πολιτικά δικαιώματα επειδή αποδέχονται αυτό το συμβόλαιο – σπανίως, σε ακραίες επαναστατικές στιγμές θα αμφισβητήσουν τους όρους του. Το ζήτημα είναι αν στο πολιτικό συμβόλαιο περιλαμβάνεται και ο δημοκρατικός κανόνας ήτοι α) η μη μόνιμη άσκηση της εξουσίας από τα ίδια πρόσωπα β) η εναλλαγή τους με τον κανόνα της πλειοψηφίας από το σύνολο των πολιτών γ) η «ανοιχτότητα» του πολιτικού σώματος σε κάθε ενδιαφερόμενο πολίτη, το δικαίωμα καθενός να γίνει **πολιτικός**. Τότε, πράγματι ο πολιτικός ανταγωνισμός για την άσκηση της εξουσίας μπορεί να είναι μη βίαιος.

ΠΗΓΕΣ

- Amaya-Akkermans, A. (2012) *Tripoli: Between Power and Violence* Available At: <http://www.hannahArendtcenter.org/?tag=syrian-uprising> Last Accessed: 25/02/2022
- Amoureux, J. and Steele, B. (2014) *Competence and Just War* International Relations Vol. 28 σελ. 67-87
- Άρεντ, Η (1969) A Special Supplement: Reflections on Violence The New York Times Review of Books. Available At: <http://www.nybooks.com/articles/archives/1969/feb/27/a-special-supplement-reflections-on-violence> Last Accessed: 26/02/2022
- Ayyash, M. (2013) *The paradox of political violence* European Journal of Social Theory Vol. 16 σελ.342-356
- Buckley, N and Olearchyk, R. (2014) *Yanukovich toppled in new Ukrainian revolution*, Financial Times.
- Chomsky, N. (1969). American power and the new mandarins. New York: Pantheon Books.
- Crick, B. (2012) *Defending Politics: Reviews, On Violence, by Hannah Άρεντ; Violence, by Jacques Ellul; Why Men Rebel, by Ted Robert Gurr*. The Political Quarterly, Vol. 83 σελ.363-365
- Cocks, J. (2012). ‘The Violence of Structures and the Violence of Foundings’. *New Political Science*, 34(2), pp.221-227.
- Çubukçu, A. (2013) *The Responsibility to Protect: Libya and the Problem of Transnational Solidarity*, Journal of Human Rights, Vol. 12 No. 1, σελ. 40-58
- DeRosso, D. (2012), *The Structural-Functional Theoretical Approach*. Wisc-Online OER.
- Finlay, C. (2009) *Hannah Arendt’s Critique of Violence* Thesis Eleven Vol. 97 σελ. 26-45
- Ferry, T. and Harms, G. (2017). *The Palestine-Israel Conflict: A Basic Introduction*. 4th edn. London: Pluto Press.
- Frisch, H. (2011). *Israel’s Security and Its Arab Citizens*. New York: Cambridge University Press.
- Fukuyama, F. (2014). *Political Order and Political Decay: From the Industrial Revolution to the Globalization of Democracy*. London: Profile Books.
- Galtung, J. (1969). ‘Violence, Peace, and Peace Research’. *Journal of Peace Research*, 6(3), 167-191.

Galtung, J. (1972). 'Conflict Theory and the Palestine Problem'. *Journal of Palestine Studies*, 2(1), 34-63.

Galtung, J. (1990). 'Cultural Violence'. *Journal of Peace Research*, 27(3): 291-305.

Gerth, H.H. and Mills, C. Wright. (1948). *From Max Weber: Essays in Sociology*. London: Routledge & K. Paul.

Habermas, J. and McCarthy, T. (1977) *Hannah Arendt's Communications Concept of Power* Social Research Vol. 44, No. 1, σελ. 3-24

ICISS (2001) *The Responsibility to Protect: Report of the International Commission on Intervention and State Sovereignty*. Available At: <http://responsibilitytoprotect.org/ICISS%20Report.pdf> Last Accessed: 25/02/2015

Korostelina, K. (2013) *Identity and power in Ukraine*, Journal of Eurasian Studies, Vol. 4, pp. 34-46

Macionis, John (1944–2011). *Sociology*. Gerber, Linda Marie (7^η έκδοση.). Toronto, Canada: Pearson Prentice Hall. ISBN 9780137001613. OCLC 652430995

Marx, A. (2002). 'The Nation-State and Its Exclusions'. *Political Science Quarterly*, 117(1), 103-126.

Panitch, L (2010) *September 11 and the American empire: Interventions*. International Journal of Postcolonial Studies, Vol. 5, No. 2, σελ. 233-240

Penta, L. (1996) *Hannah Arendt: On Power* The Journal of Speculative Philosophy Vol. 10, No. 3, σελ.210-229

Sakharov, Andrei. & Salisbury, Harrison E. (1968). *Progress, coexistence, and intellectual freedom*,. New York : Norton

Sauer, F and Schörnig, N. (2012) Killer drones: The 'silver bullet' of democratic warfare? Security Dialogue. Vol. 43 σελ. 363-380

Shaw, I and Akhter, M (2014) *The Dronification of State Violence* Critical Asian Studies, Vol. 46, No. 2

Swift, S. (2013) *Hannah Arendt, violence and vitality* European Journal of Social Theory August Vol. 16, σελ. 357-376

Tilly, C. (2003). *The Politics of Collective Violence*. Cambridge: Cambridge University Press.

Yiftachel, O. and Ghanem, A. (2004). 'Understanding 'ethnocratic' regimes: the politics of seizing contested territories'. *Political Geography*, 23(6): 647-676.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΑ

XI, Υποσημείωση 25

Οι νόμοι επιβάλλουν κυρώσεις δηλαδή δεν είναι αυτές η ουσία τους, αντιθέτως σχετίζονται με τους πολίτες, οι οποίοι χωρίς να αποσύρουν την αποδοχή τους, θέλουν να αποτελέσουν οι ίδιοι εξαίρεση. Έχει παρατηρηθεί στα πρώτα νομικά συστήματα δεν προβλέπονταν τιμωρίες ή ποινές. (Δες, Τζουβενέλ, *ό.π.*, σ. 276) Αντίθετα οι κυρώσεις είχαν τη μορφή εξορίας ή κήρυξη εκτός νόμου, δηλαδή αυτομάτως με τη διάπραξη του εγκλήματος ή της παράβασης ο «δράστης» ήταν εκτός κοινότητας. Ο Passerin (*ό.π.*, σ. 128 επ.) έχοντας υπολογίσει το πόσο πολύπλοκο είναι το δίκαιο ακόμη και του δικαίου των πολιτειών, είπε πως υπάρχουν όντως νόμοι αλλά περισσότερο με τη μορφή οδηγιών, που πρέπει να κατά βάση να γίνουν αποδεκτοί παρά να επιβληθούν.

II, Υποσημείωση 44

Ο Ντάνιελ Μπέλ είναι συγκρατημένα αισιόδοξος διότι γνωρίζει ότι η επιστημονική και τεχνολογική παραγωγή εξαρτάται από θεωρητική γνώση η οποία αναζητείται ελέγχεται και κωδικοποιείται με ανιδιοτελή τρόπο. Ίσως αυτή η αισιοδοξία να δικαιολογείται όσο οι επιστήμονες και οι τεχνολόγοι δεν ενδιαφέρονται για την εξουσία και δεν τους απασχολεί παρά το κοινωνικό γόητρο, δηλαδή για όσον καιρό δεν ασκούν εξουσία και κυβερνούν. Η απαισιοδοξία του Νόαμ Τσόμσκι μπορεί να είναι υπερβολική, δεν υπάρχουν ως τώρα ιστορικά προηγούμενα και οι επιστήμονες και διανοούμενοι που με τέτοια καταδικαστέα κανονικότητα βρέθηκαν πρόθυμοι να υπηρετήσουν κάθε κυβέρνηση που τύχαινε να βρίσκεται στην εξουσία, δεν ήταν αξιοκράτες αλλά απλώς κοινωνικοί αριθμιστές. Όμως ο Τσόμσκι έχει απόλυτο δίκιο όταν θέτει το ερώτημα εντελώς γενικά, τι λόγοι υπάρχουν να υποθέτουμε ότι αυτοί που βασιίζουν τη διεκδίκηση της εξουσίας στη γνώση και στην τεχνολογία, θα είναι καλύτεροι κατά την άσκηση της εξουσίας από εκείνους που τη βασιίζουν στον πλούτο ή αριστοκρατική καταγωγή (*ό.π.*, σ.27). Και είναι απόλυτα λογικό σε ένα βαθμό να θέσουμε το ερώτημα: τι λόγοι υπάρχουν για να υποθέτουμε ότι η μνησικακία κατά των αξιοκρατών, που η εξουσία τους βασίζεται αποκλειστικά σε φυσικά δώρα, δηλαδή στη δύναμη του εγκεφάλου, δεν θα είναι πιο επικίνδυνη και πιο βίαιη από τη μνησικακία των προηγούμενων καταπιεσμένων ομάδων που τουλάχιστον είχαν την παρηγοριά ότι η κατάσταση τους δεν οφειλόταν σε δικό τους σφάλμα; Δεν είναι εύλογο να υποθέσουμε ότι αυτή η μνησικακία θα υποθάλπει όλα τα δολοφονικά στοιχεία που χαρακτηρίζουν τον φυλετικό ανταγωνισμό, σε αντιδιαστολή με τις απλώς ταξικές συγκρούσεις, στον βαθμό που θα αφορά φυσικά δεδομένα που δεν μπορούν να αλλάξουν, επομένως δημιουργεί μειονεκτική κατάσταση από την οποία κανείς δεν μπορεί να απελευθερωθεί παρά μόνο αφανίζοντας όλους αυτούς που τυχαίνει να έχουν υψηλότερο IQ; Και αφού σε τέτοια περίπτωση η αριθμητική δύναμη των μειονεκτούντων θα είναι συντριπτική και η κοινωνική κινητικότητα σχεδόν μηδενική, δεν είναι πιθανό ότι ο κίνδυνος δημαγωγών, δημοφιλών λαϊκών ηγετών, θα είναι τόσο μεγάλος ώστε η αξιοκρατία να εξελιχθεί αναγκαστικά σε τυραννία και δεσποτισμό;

